

فصل دوم

تحليل وضعيت استان

چهارمحال و بختياري

۲-۱- تحلیل موقعیت استان

استان چهارمحال و بختیاری با مساحتی حدود ۱۶۴۰۳ کیلومتر مربع در ناحیه غربی ایران بین ۳۱ درجه و ۹ دقیقه تا ۳۲ درجه و ۴۸ دقیقه عرض شمالی و ۴۹ درجه و ۲۸ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۲۵ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ واقع شده است. این استان از سمت شمال و مشرق به استان اصفهان، از جنوب و جنوب شرقی به استان کهگیلویه و بویراحمد و از غرب و جنوب غربی به استان خوزستان و از شمال غرب به استان لرستان محدود می‌شود.

استان چهارمحال و بختیاری با ارتفاع متوسط ۲۱۵۳ متر از نظر توپوگرافی یک سرزمین تپه ماهوری با دشتهای میان کوهی که توسط ارتفاعات از یکدیگر جدا شده‌اند می‌باشد. بر این اساس حدود ۸۵ درصد از مساحت استان را ارتفاعات و تپه ماهورها و مابقی آن را دشتهای و تالابها دربر می‌گیرد. استان توسط سلسه جبال زاگرس با جهت شمال غربی - جنوب شرقی پوشیده و مشتمل بر ارتفاعات و قلی با ارتفاعات بالایی ۴۰۰۰ متر زردکوه، شاه شهیدان و ۴۰۰۰ - ۳۵۰۰ کوه سفیدکوه، ایلبگی، سالداران، کلار، سبزکوه کلونچی و... می‌باشد.

استان از نظر آب شناختی مشتمل بر حوضه‌های آبی زاینده‌رود، دز و کارون است، که بیشترین سطح را حوضه کارون دربر گرفته است. ویژگی‌های اقلیمی و توپوگرافی استان موجب شده است حدود ۱۰ درصد از منابع سطحی کشور در آن جریان داشته باشد از مهمترین آنها می‌توان به رودخانه‌های زاینده‌رود، جهان‌بین، بهشت‌آباد، آب کوه‌رنگ، ونک، بازفت، پنج خرسان (از زیرشاخه‌های کارون) اشاره داشت.

تقسیمات سیاسی استان

قسمتی از خاک کشور که اکنون به عنوان استان چهارمحال و بختیاری شناخته می‌شود تا سال ۱۳۳۲ هجری شمسی به عنوان شهرستان شهرکرد در زمره‌ی شهرستان‌های استان اصفهان محسوب می‌شد. در سال ۱۳۳۲، فرمانداری شهرستان شهرکرد به عنوان فرمانداری مستقل بختیاری در تقسیمات

کشور قلمداد گردید و در سال ۱۳۳۷ به فرمانداری کل "بختیاری و چهارمحال" ارتقاء یافت و فرمانداری بروجن نیز تشکیل گردید. این وضعیت تا سال ۱۳۵۲ ادامه داشت تا اینکه در این سال با تصویب هیات وزیران، استان چهارمحال و بختیاری تشکیل و تشکیلات استانداری در شهرکرد (مرکز استان) مستقر گردید. استان چهارمحال و بختیاری از زمان تشکیل مانند سایر استان‌های کشور از نظر تقسیمات درون استانی دستخوش تحولات فراوانی شده است ولی از نظر کلی، مرزهای استانی از بدو تاسیس تاکنون دچار تغییرات محسوسی نبوده و تغییرات جزئی مرزهای استانی در طی سالیان گذشته در حد ناچیز و قابل چشم‌پوشی می‌باشد. جدول ۱-۲ تغییرات تقسیمات سیاسی استان را در سالهای اجرای سرشماری عمومی نفوس و مسکن نشان می‌دهد.

جدول ۱-۲: تقسیمات سیاسی استان چهارمحال و بختیاری در سالهای ۹۵-۱۳۵۵

شرح	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
تعداد شهرستان	۲	۴	۵	۶	۷	۹
تعداد بخش	۸	۸	۱۳	۱۷	۲۱	۲۵
تعداد دهستان	۲۳	۲۳	۳۴	۳۹	۴۴	۵۰
تعداد شهر	۸	۱۲	۱۸	۲۶	۳۱	۴۰

جدول ۲-۲: فهرست شهرستان‌های استان چهارمحال و بختیاری در سالهای ۹۵-۱۳۵۵

سال	فهرست شهرستان‌ها
۱۳۵۵	شهرکرد- بروجن
۱۳۶۵	شهرکرد - بروجن - فارسان - لردگان
۱۳۷۵	شهرکرد - بروجن - فارسان - لردگان - اردل
۱۳۸۵	شهرکرد - بروجن - فارسان - لردگان - اردل - کوهرنگ
۱۳۹۰	شهرکرد - بروجن - فارسان - لردگان - اردل - کوهرنگ - کیار
۱۳۹۵	شهرکرد - بروجن - فارسان - لردگان - اردل - کوهرنگ - کیار - بن - سامان

۲-۲- تحلیل تحولات جمعیتی استان

همانطور که در فصل قبل توضیح داده شد، توسعه پایدار به مفهوم "توسعه‌ای است که نیازهای نسل حاضر را برآورده سازد بدون آنکه توانایی نسل‌های آینده در برآورده سازی نیازهایشان را به خطر اندازد". بنابراین در برنامه‌ریزی برای توسعه‌ی پایدار اطلاع از کم و کیف جمعیت در گذشته، حال و آینده از مهمترین ضرورت‌ها محسوب می‌گردد.

اطلاع از وضع کنونی جمعیت برای برنامه‌ریزی مناسب برای معیشت روزانه و تخصیص بهینه منابع به نیازهای کنونی حائز اهمیت است. اطلاع از جمعیت گذشته و روند تحولات جمعیتی، برای پیش‌بینی جمعیت آینده و استفاده در برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ای میان مدت و بلند مدت ضرورتی غیر قابل انکار است. به همین دلیل در این بخش تحولات جمعیتی استان مورد بررسی قرار می‌گیرد.

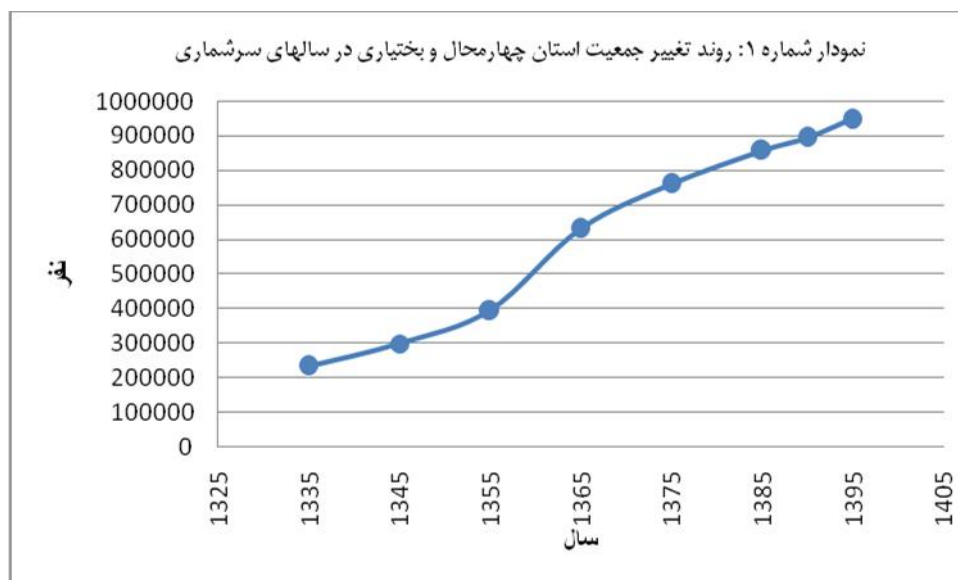
جدول ۲-۳ و نمودار ۲-۱ تغییرات کل جمعیت استان طی سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ را در معرض

نمایش گذاشته‌اند.

جدول ۲-۳: مقایسه تغییرات جمعیت استان و کشور طی سالهای ۹۵-۱۳۳۵

سهم جمعیت استان از کشور	کشور		استان چهارمحال و بختیاری		شرح
	متوسط نرخ رشد سالانه (درصد)	جمعیت (نفر)	متوسط نرخ رشد سالانه (درصد)	جمعیت (نفر)	
۱/۲۳	---	۱۸۹۵۴۷۰۴	---	۲۳۳۰۲۳	آبان ۱۳۳۵.....
۱/۱۶	۳/۱۳	۲۵۷۸۸۷۲۲	۲/۵۱	۲۹۸۴۴۸	آبان ۱۳۴۵.....
۱/۱۷	۲/۷۱	۳۳۷۰۸۷۴۴	۲/۸۳	۳۹۴۳۵۷	آبان ۱۳۵۵.....
۱/۲۸	۳/۹۱	۴۹۴۴۵۰۱۰	۴/۸۲	۶۳۱۱۷۹	آبان ۱۳۶۵.....
۱/۲۷	۱/۹۶	۶۰۰۵۵۴۸۸	۱/۸۹	۷۶۱۱۶۸	آبان ۱۳۷۵.....
۱/۲۳	۱/۶۲	۷۰۴۹۵۷۸۲	۱/۲۰	۸۵۷۹۱۰	آبان ۱۳۸۵.....
۱/۱۹	۱/۲۹	۷۵۱۴۹۶۶۹	۰/۸۶	۸۹۵۲۶۳	آبان ۱۳۹۰.....
۱/۱۹	۱/۲۴	۷۹۹۲۶۲۷۰	۱/۱۵	۹۴۷۷۶۳	آبان ۱۳۹۵.....

نمودار ۲-۱: روند تغییرات جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در سالهای ۹۵-۱۳۳۵

براساس اطلاعات حاصل از سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن، جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در سال ۱۳۳۵ برابر ۲۳۳۰۲۳ نفر بوده که این جمعیت با متوسط رشد سالانه ۲/۴٪ در سال ۱۳۹۵ به ۹۴۷۷۶۳ نفر رسیده است. به عبارت دیگر جمعیت استان در طی ۶۰ سال، بیش از چهار برابر شده است. نکته‌ای را که نباید از نظر دور داشت این است که آهنگ رشد جمعیت در سالهای مختلف یکسان نبوده و گاهی رشد جمعیت، آهنگی پرشتاب و گاهی آهنگی کند را تجربه کرده است. بالاترین نرخ رشد جمعیت استان (در طی تمام سالیانی است که آمار جمعیتی در دسترس می‌باشد) مربوط به بازه‌ی زمانی ۱۳۶۵-۱۳۵۵ و کمترین نرخ مربوط به بازه زمانی ۹۰-۱۳۸۵ خورشیدی می‌باشد. در بازه‌ی زمانی ۶۵-۱۳۵۵ مهمترین و موثرترین تحول عصر حاضر در عرصه‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی کشور یعنی پیروزی انقلاب اسلامی و سرنگونی نظام سلطنتی رخ داده است. عدم اجرای برنامه‌ی توسعه‌ی ششم آماده شده در زمان ستم‌شاهی، درگیری کشور با جنگ تحمیلی نیز از حوادث مهم این دهه به شمار می‌رود. مجموعه عوامل گفته شده موجب گردیده تا استان چهارمحال و بختیاری در این دهه با نرخ رشد چشمگیر جمعیت که از آن می‌توان تحت عنوان انفجار جمعیتی یاد نمود، مواجه گردد.

شایان ذکر است که نرخ رشد جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در تمامی ادوار به استثنای دهه‌ی ۶۵-۱۳۵۵ از متوسط نرخ رشد جمعیت کشور کمتر بوده است. این موضوع در کنار این واقعیت که میزان خام مولید استان همواره از میزان خام مولید کشور بالاتر بوده است می‌تواند حاکی از مهاجر فرست بودن استان باشد. همچنین سهم جمعیت استان از کل جمعیت کشور در سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ نزدیک به ۱/۳ درصد و در زمانهای دیگر حدود ۱/۲ درصد بوده است.

افزون بر تعداد کل جمعیت، اطلاع از توزیع سنی و جنسی جمعیت نیز در تهیه برنامه‌های توسعه‌ای از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. این اهمیت ناشی از نوع نیاز افراد در سنین مختلف است. اصلی‌ترین نیاز یک کودک با سن کمتر از ۶ سال خوراک، پوشاک، مراقبتهای پزشکی و برخی آموزش‌های مقدماتی است. در سنین ۷ تا ۱۸ سال علاوه بر نیازهای فوق، نیاز به آموزش و پرورش در

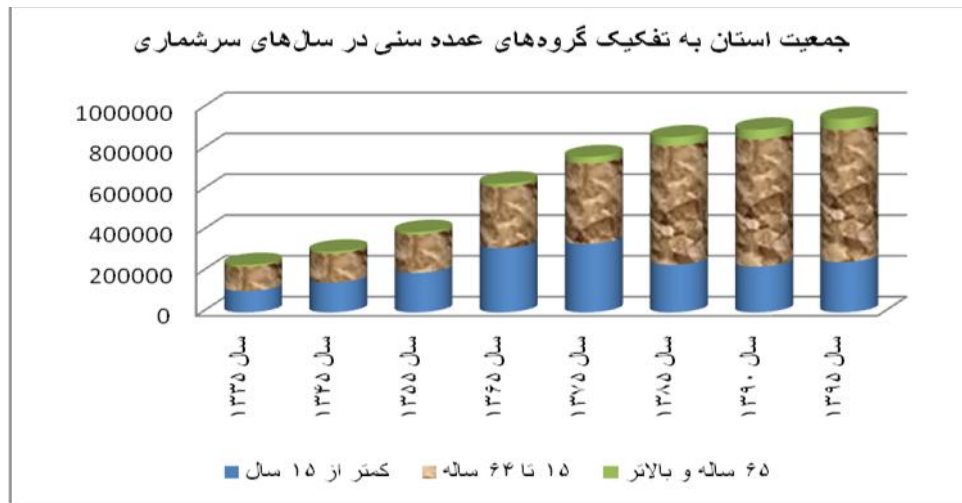
ردیف نیازهای اساسی فرد قرار می‌گیرد. پس از هجده سالگی نیازهای فرد گسترش یافته و حتی اولویت نیازها نیز دستخوش تغییر می‌شوند. نیاز به شغل، ازدواج، آموزش عالی و مسکن مستقل، ویژه سنین بالاتر از ۱۸ سالگی است. در سنین کهنسالی (سن ۶۵ ساله و بالاتر) باز هم نیاز افراد تغییر می‌یابد و نیازهایی مانند برخورداری از رفاه و تامین اجتماعی، مراقبتهای ویژه پزشکی و نظایر آن در زمره‌ی نیازها قرار می‌گیرد. از همین روی برنامه‌ریزان برای برنامه‌ریزی صحیح و پاسخ به نیازهای واقعی جامعه نیازمند اطلاع از فراوانی افراد به تفکیک جنس و سن دارند. در جداول ۲-۴ الی ۶-۲ توزیع سنی و جنسی جمعیت استان قابل مشاهده است.

جدول ۲-۴: ترکیب جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در گروه‌های عمده سنی در سرشماری‌های ۸۵.

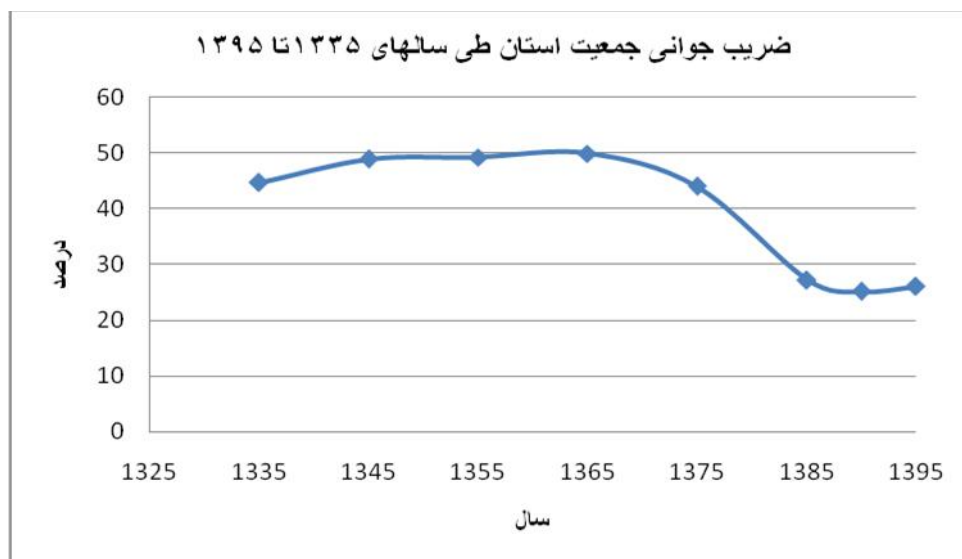
۹۰ و ۱۳۹۵

شرح	کمتر از ۱۵ سال		۱۵ تا ۶۴ ساله		۶۵ ساله و بالاتر		جمع کل	
	جمعیت (نفر)	سهم از کل (درصد)	جمعیت (نفر)	سهم از کل (درصد)	جمعیت (نفر)	سهم از کل (درصد)	جمعیت (نفر)	سهم از کل (درصد)
سال ۱۳۳۵	۱۰۴۱۰۲	۴۴٫۶۷	۱۱۸۸۸۰	۵۱٫۰۲	۱۰۰۴۱	۴٫۳۱	۲۳۳۰۲۳	۱۰۰
سال ۱۳۴۵	۱۴۵۸۰۱	۴۸٫۸۵	۱۴۱۸۵۲	۴۷٫۵۳	۱۰۷۹۵	۳٫۶۲	۲۹۸۱۴۴۸	۱۰۰
سال ۱۳۵۵	۱۹۳۹۶۸	۴۹٫۱۹	۱۸۷۱۵۷	۴۷٫۴۶	۱۳۲۳۲	۳٫۳۶	۳۹۴۳۵۷	۱۰۰
سال ۱۳۶۵	۳۱۵۰۲۹	۴۹٫۹۱	۲۹۹۲۰۹	۴۷٫۴۰	۱۶۹۴۱	۲٫۶۸	۶۳۱۱۷۹	۱۰۰
سال ۱۳۷۵	۳۳۴۷۲۶	۴۳٫۹۸	۳۹۴۵۶۱	۵۱٫۸۴	۳۱۸۸۱	۴٫۱۹	۷۶۱۱۶۸	۱۰۰
سال ۱۳۸۵	۲۳۳۴۶۶	۲۷٫۲۱	۵۸۱۳۸۹	۶۷٫۷۷	۴۳۰۵۵	۵٫۰۲	۸۵۷۹۱۰	۱۰۰
سال ۱۳۹۰	۲۲۴۷۷۳	۲۵٫۱۱	۶۲۲۸۵۴	۶۹٫۵۷	۴۷۶۳۶	۵٫۳۲	۸۹۵۲۶۳	۱۰۰
سال ۱۳۹۵	۲۴۶۴۸۲	۲۶٫۰۱	۶۴۶۵۰۱	۶۸٫۲۱	۵۴۷۸۰	۵٫۷۸	۹۴۷۷۶۳	۱۰۰

نمودار ۲-۲: جمعیت استان چهارمحال و بختیاری به تفکیک گروه‌های عمده سنی در سالهای ۹۵-۱۳۳۵

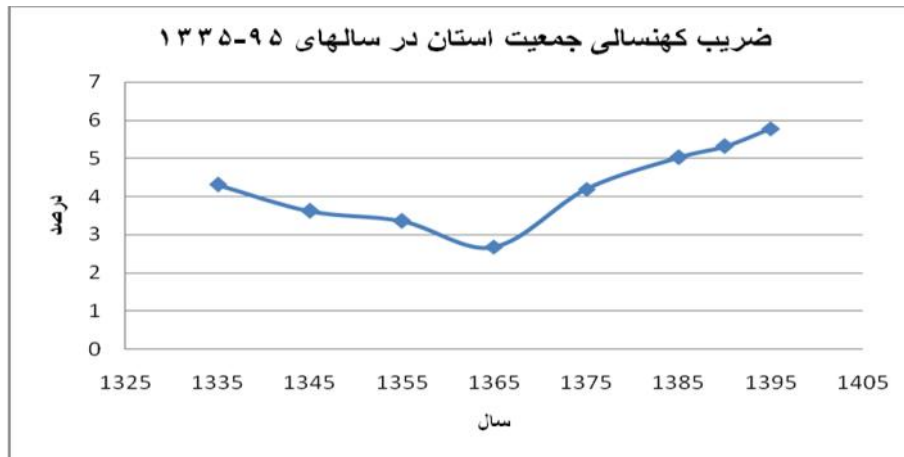
نمودار ۲-۳: روند تغییرات ضریب جوانی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری طی سالهای ۹۵-۱۳۳۵

نمودار ۲-۴: روند تغییرات ضریب کهنسالی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری طی سال‌های ۹۵-۱۳۳۵

۱۳۳۵

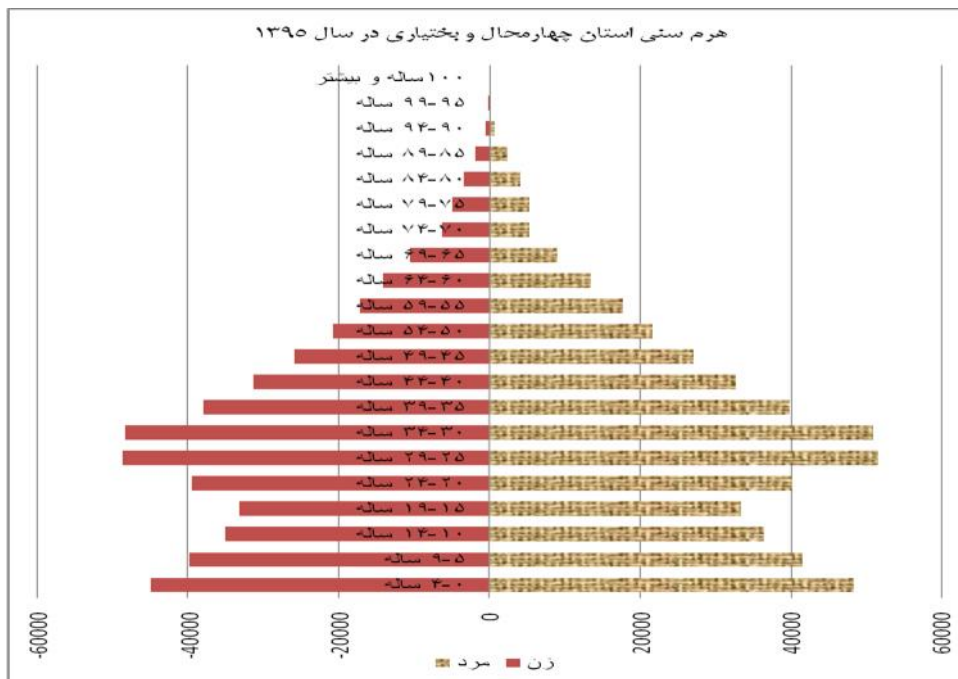
بر اساس نتایج جدول ۲-۴، و نمودارهای ۲-۲ تا ۲-۴:

- ترکیب جمعیتی از نظر گروه‌های عمده سنی در سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ تغییرات قابل توجهی را تجربه کرده است. به عنوان مثال سهم جمعیت کمتر از ۱۵ سال استان در کل جمعیت از حدود نصف جمعیت (سال ۱۳۶۵) تا یک چهارم جمعیت (سال ۱۳۹۰) متغیر بوده است. همچنین ضریب جوانی جمعیت استان تا سال ۱۳۶۵ روندی صعودی و پس از آن روندی نزولی را طی کرده است.
- جمعیت کهنسال استان چهارمحال و بختیاری، دارای روندی رو به رشد بوده و تعداد جمعیت کهنسال استان از ۱۰۰۴۱ نفر در سال ۱۳۳۵ به ۵۴۷۸۰ نفر در سال ۱۳۹۵ افزایش داشته است. همچنین ضریب کهنسالی جمعیت نیز تا سال ۱۳۶۵ روندی کاهشی و پس از آن روندی افزایشی به خود گرفته است.
- تغییرات سهم جمعیت ۱۵ تا ۶۴ ساله استان در کل جمعیت نیز حاوی نکات مهم و در قابل توجه در مقوله تدوین برنامه می‌باشد. در حالی که در سال ۱۳۶۵ در حدود ۴۷ درصد جمعیت در بازه سنی ۶۴-۱۵ سال قرار داشته‌اند، سهم این بخش از جمعیت در سالهای ۹۰ و ۹۵ خود را به ۷۰٪ نزدیک کرده است.

جدول ۲-۵: توزیع سنی و جنسی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در سال ۱۳۹۵

سن	مرد	زن
۰-۴ ساله	۴۸۳۶۵	۴۵۰۵۰
۵-۹ ساله	۴۱۶۲۰	۳۹۸۶۶
۱۰-۱۴ ساله	۳۶۵۳۱	۳۵۰۵۰
۱۵-۱۹ ساله	۳۳۴۴۴	۳۳۲۶۷
۲۰-۲۴ ساله	۴۰۲۱۶	۳۹۵۴۷
۲۵-۲۹ ساله	۵۱۶۷۱	۴۸۷۷۶
۳۰-۳۴ ساله	۵۱۰۲۶	۴۸۴۷۲
۳۵-۳۹ ساله	۳۹۸۹۰	۳۸۰۸۲
۴۰-۴۴ ساله	۳۲۷۲۴	۳۱۳۲۹
۴۵-۴۹ ساله	۲۷۰۵۷	۲۵۸۷۴
۵۰-۵۴ ساله	۲۱۶۶۷	۲۰۸۵۵
۵۵-۵۹ ساله	۱۷۷۱۴	۱۷۲۹۶
۶۰-۶۴ ساله	۱۳۴۷۴	۱۴۱۲۰
۶۵-۶۹ ساله	۹۰۵۶	۱۰۶۰۰
۷۰-۷۴ ساله	۵۳۶۴	۶۲۵۱
۷۵-۷۹ ساله	۵۲۶۹	۵۰۰۵
۸۰-۸۴ ساله	۴۱۴۰	۳۳۷۹
۸۵-۸۹ ساله	۲۳۳۲	۱۹۱۶
۹۰-۹۴ ساله	۷۰۲	۵۵۱
۹۵-۹۹ ساله	۷۵	۹۳
۱۰۰ ساله و بیشتر	۱۹	۲۸

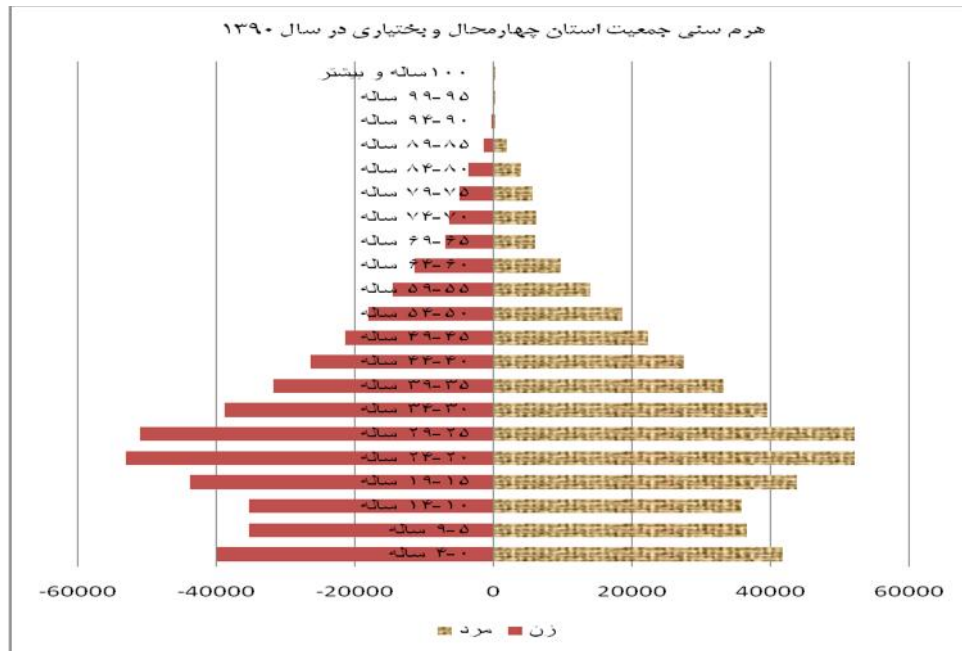
نمودار ۲-۵: هرم سنی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در سال ۱۳۹۵

جدول ۲-۶: توزیع سنی و جنسی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در سال ۱۳۹۰

گروه سنی	مرد	زن
۰-۴ ساله	۴۱۸۲۰	۳۹۹۹۸
۵-۹ ساله	۳۶۵۹۷	۳۵۳۳۲
۱۰-۱۴ ساله	۳۵۷۸۷	۳۵۲۳۹
۱۵-۱۹ ساله	۴۳۸۰۲	۴۳۸۰۴
۲۰-۲۴ ساله	۵۲۰۸۲	۵۳۱۱۶
۲۵-۲۹ ساله	۵۲۱۸۴	۵۱۰۰۷
۳۰-۳۴ ساله	۳۹۵۵۱	۳۸۷۷۵
۳۵-۳۹ ساله	۳۳۱۲۸	۳۱۸۱۷
۴۰-۴۴ ساله	۲۷۴۸۲	۲۶۳۵۳
۴۵-۴۹ ساله	۲۲۲۳۳	۲۱۳۳۵
۵۰-۵۴ ساله	۱۸۵۱۷	۱۸۰۶۶
۵۵-۵۹ ساله	۱۳۹۹۰	۱۴۵۶۸
۶۰-۶۴ ساله	۹۶۵۱	۱۱۳۹۳
۶۵-۶۹ ساله	۵۹۳۸	۶۹۳۳
۷۰-۷۴ ساله	۶۲۳۶	۶۳۳۲
۷۵-۷۹ ساله	۵۶۶۴	۴۸۷۶
۸۰-۸۴ ساله	۴۰۱۴	۳۵۷۸
۸۵-۸۹ ساله	۱۸۸۷	۱۳۵۸
۹۰-۹۴ ساله	۲۶۴	۲۶۴
۹۵-۹۹ ساله	۶۷	۷۴
۱۰۰ ساله و بیشتر	۲۶	۵۱

نمودار ۲-۶: هرم سنی جمعیت استان چهارمحال و بختیاری در سال ۱۳۹۰

براساس هرمهای سنی، می‌توان دید که در سال ۱۳۹۰ بیشترین فراوانی جمعیت مربوط به رده‌های سنی ۲۰ تا ۲۹ سال و در سال ۱۳۹۵ بیشترین فراوانی مربوط به رده سنی ۲۵ تا ۳۴ سال بوده است. به عبارت دیگر برجستگی هرم سنی جمعیت استان مربوط به رده‌های سنی جوانان بوده و چون اصلی‌ترین تقاضای افراد در سن جوانی شغل می‌باشد در حال حاضر مشکل اشتغال از مهمترین چالش‌های استان محسوب می‌گردد. نکته‌ی قابل توجه دیگر در هرم سنی سال ۱۳۹۵، آغاز گسترش قاعده‌ی هرم سنی است. این موضوع می‌تواند نویدگر تغییر جهت روند تغییر ضریب جوانی جمعیت از حالت کاهشی به حالت افزایشی باشد و البته از سویی مبین وجود خیل عظیم جوانان جویای شغل و امکانات زندگی در طی ۲۰ سال آینده بوده و در صورت غفلت برنامه‌ریزان از این موضوع در طی ۲۰ سال آینده نیز اشتغال و سایر مشکلات جمعیت جوان امروز گریبانگیر جوانان نسل آینده خواهد بود.

بعد خانوار (میانگین جمعیت در یک خانوار) نیز در تحلیل‌های جمعیتی از اهمیت شایان توجهی برخوردار است. مسائل فرهنگی و اقتصادی از مهمترین مولفه‌های تاثیرگذار بر بعد خانوار محسوب

می‌شوند. نحوه تفکر خانوارها در خصوص تعداد فرزند، علاقه‌مندی یا رویگردانی افراد به زندگی در خانوارهای هسته‌ای، نحوه‌ی تفکر در مورد زندگی در قالب خانوار تک نفره (زندگی انفرادی) و... از دلایل تغییرات محسوس در بعد خانوار محسوب می‌گردد.

جدول ۲-۷: تغییرات بعد خانوار استان و کشور از سال ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۵

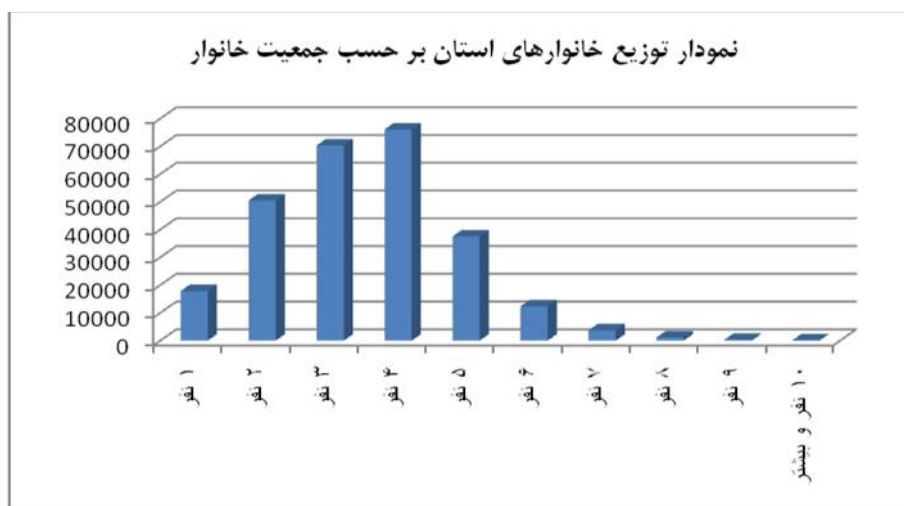
کشور			استان چهارمحال و بختیاری			سال
بعد خانوار	خانوار	جمعیت	بعد خانوار	خانوار	جمعیت	
۴,۷۶	۳۹۸۵۵۱۰	۱۸۹۵۴۷۰۴	۴,۷۶	۴۸۹۳۵	۲۳۳۰۲۳	۱۳۳۵
۴,۹۹	۵۱۶۷۱۹۲	۲۵۷۸۸۷۲۲	۵,۱۲	۵۸۲۸۷	۲۹۸۴۴۸	۱۳۴۵
۵,۰۲	۶۷۱۱۶۲۸	۳۳۷۰۸۷۴۴	۵,۳۲	۷۴۱۴۴	۳۹۴۳۵۷	۱۳۵۵
۵,۱۱	۹۶۷۳۹۳۱	۴۹۴۴۵۰۱۰	۵,۵۲	۱۱۴۳۰۲	۶۳۱۱۷۹	۱۳۶۵
۴,۸۴	۱۲۳۹۸۱۳۵	۶۰۰۵۵۴۸۸	۵,۳۱	۱۴۳۲۶۰	۷۶۱۱۶۸	۱۳۷۵
۴,۰۳	۱۷۵۰۱۷۷۱	۷۰۴۹۵۷۸۲	۴,۳۰	۱۹۹۵۷۶	۸۵۷۹۱۰	۱۳۸۵
۳,۵۵	۲۱۱۸۵۶۴۷	۷۵۱۴۹۶۶۹	۳,۸۲	۲۳۴۶۱۲	۸۹۵۲۶۳	۱۳۹۰
۳,۳۰	۲۴۱۸۵۱۳۳	۷۹۹۲۶۲۷۰	۳,۵۱	۲۷۰۲۹۷	۹۴۷۷۶۳	۱۳۹۵

جدول ۲-۸: جدول فراوانی توزیع خانوارهای معمولی و گروهی استان بر حسب تعداد افراد خانوار در سال

۱۳۹۵

تعداد افراد در خانوار	فراوانی	درصد	فراوانی تجمعی	درصد فراوانی تجمعی
۱ نفر	۱۷۸۷۴	۶,۶۲	۱۷۸۷۴	۶,۶۲
۲ نفر	۵۰۵۱۶	۱۸,۷۰	۶۸۳۹۰	۲۵,۳۲
۳ نفر	۷۰۳۲۹	۲۶,۰۴	۱۳۸۷۱۹	۵۱,۳۵
۴ نفر	۷۶۱۱۰	۲۸,۱۸	۲۱۴۸۲۹	۷۹,۵۳
۵ نفر	۳۷۵۵۹	۱۳,۹۰	۲۵۲۳۸۸	۹۳,۴۳
۶ نفر	۱۲۳۷۷	۴,۵۸	۲۶۴۷۶۵	۹۸,۰۱
۷ نفر	۳۷۱۹	۱,۳۸	۲۶۸۴۸۴	۹۹,۳۹
۸ نفر	۱۱۴۶	۰,۴۲	۲۶۹۶۳۰	۹۹,۸۱
۹ نفر	۳۵۸	۰,۱۳	۲۶۹۹۸۸	۹۹,۹۵
۱۰ نفر و بیشتر	۱۴۴	۰,۰۵	۲۷۰۱۳۲	۱۰۰
جمع کل	۲۷۰۱۳۲	۱۰۰		

نمودار ۲-۷: توزیع خانوارهای استان چهارمحال و بختیاری در سال ۱۳۹۵ به تفکیک تعداد جمعیت خانوار

براساس نتایج جداول فوق:

- بعد خانوار استان چهارمحال و بختیاری پس از سال ۱۳۳۵ در تمامی ادوار از بعد خانوار کشوری بالاتر بوده است.
  - بعد خانوار در کشور و استان چهارمحال و بختیاری تا سال ۱۳۶۵ با روندی افزایشی (منبعث از افزایش بهداشت و کاهش مرگ و میر و پس از آن همواره با یک روند کاهشی (ناشی از سیاست‌های کنترل جمعیت، افزایش و فشار اقتصادی و تغییر فرهنگ و نگرش مردم به زندگی و فرزندآوری) مواجه بوده است.
  - بعد خانوار استان از ۵/۳۲ نفر سال ۱۳۵۵ با کاهشی معادل ۱/۸۱ نفر به ۳/۵۱ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است.
  - در سال ۱۳۹۵ خانوارهای ۴ نفره بیشترین فراوانی را داشته و پس از آن خانوارهای ۳ نفره بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.
  - در سال ۱۳۹۵ جمعیت ۸۰٪ خانوارهای استان ۴ یا کمتر از ۴ نفره می‌باشند. (فقط جمعیت ۲۰٪ خانوارهای استان بیش از ۴ نفره می‌باشند).
  - سهم خانوارهای تک نفره با افزایش چشمگیر در سال ۱۳۹۵ به ۶/۶۲٪ رسیده است.
- اطلاعات مربوط به تغییرات بعد خانوار، از تغییر نگرش زوجها به مقوله فرزندآوری، تمایل به داشتن زندگی مستقل توسط زوجین و فروپاشی خانوارهای هسته‌ای حکایت دارد.
- تولد، مرگ و مهاجرت:** مهمترین مولفه‌های تاثیرگذار بر تغییرات تعداد کل جمعیت در هر نقطه‌ی جغرافیایی عبارتند از تولد، مرگ و مهاجرت. مولید زنده با افزوده شدن به شمار جمعیت باعث فزونی جمعیت، و اموات با جدایی اجباری از جامعه‌ی زندگان موجب کاهش شمار جمعیت می‌گردد. خوشبختانه بر اثر ساز و کار پیش‌بینی شده در سازمان ثبت احوال، آمار مولید و فوت‌شدگان به تفکیک جنس در استان‌ها و شهرستان‌ها ثبت می‌گردد. با استفاده از آمارهای ثبتی مذکور امکان رصد تحولات جمعیتی

ناشی از تولد و فوت در هر منطقه وجود دارد. در جدول ۲-۹ آمار موالید و فوت شدگان در سالهای ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۵ مشاهده می‌گردد.

جدول ۲-۹: آمار ولادت‌ها و فوت‌های ثبت شده استان چهارمحال و بختیاری طی سالهای ۹۵-۹۱ به

تفکیک جنسیت

سال	تعداد ولادت			تعداد فوت		
	کل	پسر	دختر	کل	مرد	زن
۱۳۷۵	۱۸۹۳۵	۹۶۶۸	۹۲۶۷	...	...	...
۱۳۸۵	۱۷۹۵۲	۹۰۴۳	۸۹۰۹	۴۹۵۳	۲۹۳۵	۲۰۱۸
۱۳۹۰	۱۸۷۵۲	۹۹۸۹	۹۶۲۵	۴۴۳۹	۲۶۵۹	۱۷۸۰
۱۳۹۱	۲۰۴۰۷	۱۰۴۸۸	۹۹۱۹	۴۳۹۲	۲۴۱۲	۱۹۸۰
۱۳۹۲	۲۰۳۹۲	۱۰۵۰۶	۹۸۸۶	۴۳۹۲	۲۵۶۷	۱۸۲۵
۱۳۹۳	۲۰۸۷۴	۱۰۵۹۲	۱۰۲۸۲	۷۲۴۱	۳۰۹۰	۴۱۵۱
۱۳۹۴	۲۱۸۴۶	۱۱۳۰۵	۱۰۵۴۱	۶۸۹۲	۳۰۳۲	۳۸۶۰
۱۳۹۵	۲۱۳۸۸	۱۱۰۱۱	۱۰۳۷۷	۴۲۲۱	۲۴۵۵	۱۷۶۶
جمع ۵ ساله	۱۰۴۹۰۷	۵۳۹۰۲	۵۱۰۰۵	۲۷۱۳۸	۱۳۵۵۶	۱۳۵۸۲

میزان (نرخ) یک رخداد نشان دهنده‌ی سرعت وقوع آن رخداد در جامعه است. بر اساس این حکم کلی، میزان خام موالید نشان دهنده سرعت وقوع ولادت و میزان خام مرگ و میر نشان دهنده‌ی سرعت وقوع فوت در جامعه می‌باشد. به عبارت دیگر میزان ولادت نشان می‌دهد که در یک جامعه با چه سرعتی تولید مثل صورت گرفته و از نتیجه‌ی این واقعه به چه نحوی جمعیت افزایش می‌یابد. به همین تعبیر نرخ خام مرگ و میر نشان دهنده نحوه‌ی کاهش جمعیت به دلیل واقعه‌ی فوت می‌باشد. برای قابل فهم بودن میزان خام موالید و میزان خام مرگ و میر، این نرخ‌ها به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت بیان می‌شوند. مثلاً نرخ خام موالید استان در سال ۱۳۹۵ برابر ۲۲/۶ بوده و مفهوم این عدد این است که به

ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت ۲۲/۶ نفر یا به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت ۲۲۶ نفر در سال ۱۳۹۵ متولد شده‌اند.

در جدول ۲-۱۰ میزان‌های خام ولادت و مرگ و میر استان و کشور را برای سالهای ۹۵-۱۳۹۱ در معرض مقایسه قرار داده است. بر اساس اطلاعات این جدول در تمامی سال‌ها میزان خام موالید استان از میزان خام موالید کشور بالاتر بوده و میزان خام مرگ و میر استان و کشور (صرف نظر از فوت‌های معوق ثبت شده) در یک سطح می‌باشند. بنابراین انتظار می‌رود که نرخ رشد جمعیت استان بالاتر از نرخ رشد جمعیت در کشور باشد، لیکن قبلاً دیدیم که نرخ رشد جمعیت استان کمتر از متوسط کشوری است و این موضوع موید مهاجر فرستی استان چهارمحال و بختیاری است که بعداً با استفاده از اطلاعات مربوط به مهاجرت نیز به اثبات خواهد رسید.

جدول ۲-۱۰: میزان خام موالید و میزان خام مرگ و میر کشور و استان چهارمحال و بختیاری در

سال‌های ۹۵-۱۳۹۱

سال	میزان خام موالید <i>CBR</i>		میزان خام مرگ و میر <i>CDR</i>	
	کشور	استان چهارمحال و بختیاری	کشور	استان چهارمحال و بختیاری
۱۳۷۵	۱۹,۷۸	۲۴,۸۸	...	...
۱۳۸۵	۱۷,۷۹	۲,۹۳	۵,۷۹	۵,۷۷
۱۳۹۰	۱۸,۳۹	۲۰,۹۵	۵,۶۱	۴,۹۶
۱۳۹۱	۱۸,۶۹	۲۲,۵۴	۴,۸۳	۴,۸۵
۱۳۹۲	۱۹,۱۱	۲۲,۲۶	۴,۸۳	۴,۸۰
۱۳۹۳	۱۹,۶۸	۲۲,۵۳	۵,۷۲	۷,۸۲
۱۳۹۴	۱۹,۸۹	۲۳,۳۱	۴,۷۵	۷,۳۶
۱۳۹۵	۱۹,۱۲	۲۲,۵۷	۴,۶۳	۴,۴۵

خوشبختانه در حال حاضر ثبت واقعه تولد در کشور به دلیل ارتباط اوراق هویتی با دریافت خدماتی مانند خدمات بیمه درمانی و نظایر آن به مرحله‌ی ثبت با کمترین وقفه رسیده و به همین دلیل آمار موالید ثبت شده از ضمانت صحت بالایی برخوردار می‌باشد. اما متأسفانه علی‌رغم تلاش‌های بسیار برای ثبت به بهنگام واقعه فوت، این امر هنوز به طور کامل محقق نشده و ثبت فوت گاهی با تاخیرهای نامتعارف انجام می‌پذیرد. شایان ذکر است که بخش قابل توجهی از نوسان‌های سری زمانی تعداد فوت ثبت شده و میزان خام مرگ و میر ناشی از وجود این مشکل در ثبت وقایع فوت می‌باشد.

اگر فرض محال نبود مهاجرت و امکان‌پذیر نبودن جابجایی جمعیت بین استانی را در نظر بگیریم، با مبنا قرار دادن جمعیت سرشماری ۱۳۹۰ و در نظر گرفتن تاثیر موالید و فوت‌شدگان انتظار می‌رفت (منطبق با فرمول زیر) جمعیت استان در سال ۱۳۹۵ برابر ۹۷۳۰۳۲ نفر باشد.

$$P_{95} = P_{90} + B - D = 895263 + 104907 - 27138 = 973032$$

در فرمول فوق، P_{95} جمعیت استان در سال ۱۳۹۵، P_{90} جمعیت استان در سال ۱۳۹۰، B تعداد موالید در بازه‌ی زمانی ۱۳۹۰-۹۵ و D نشان دهنده‌ی تعداد فوت در بازه‌ی زمانی ۱۳۹۰-۹۵ می‌باشد.

امروزه فرض نبود مهاجرت در یک منطقه، استان و حتی کشور فرضی غیر منطقی و کاملاً غیر واقعی است و مهاجرت جزء لاینفک زندگی در جوامع مختلف می‌باشد. در حال حاضر مهاجرت و جابجایی جمعیت با انگیزه‌های مختلفی چون دستیابی به فرصت شغلی مناسب، دستیابی به فرصت و امکانات تحصیل، دسترسی به امکانات رفاهی بهتر، فرار از مشکلات و نابسامانی‌های محیط زندگی و در جوامع انسانی انجام می‌پذیرد. متأسفانه به دلیل نبود قوانین الزام‌آور برای ثبت اطلاعات مهاجرت افراد و خانوارها، آمارهای ثبتی در مورد مهاجرت‌های درون استانی و بین استانی وجود ندارد و به همین دلیل در سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن سؤالی‌هایی در خصوص مهاجرت پرسش و ارقام آماری حاصل از آنها تا حدودی پاسخگوی برخی نیازهای آماری در خصوص مهاجرت می‌باشد. جدول ۲-۱۱ وضعیت

مهاجرت استان چهارمحال و بختیاری در بازه‌ی زمانی ۹۵-۱۳۹۰ را نشان می‌دهد. اطلاعات این جدول بر اساس داده‌های جمع‌آوری شده در سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵ حاصل شده‌اند.

جدول ۲-۱۱: وضعیت مهاجرت استان چهارمحال و بختیاری در فاصله دو سرشماری ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵

نفر	شرح	
۲۹۲۹۱	استان چهارمحال و بختیاری	مهاجران وارد شده به استان چهارمحال و بختیاری از مبادی
۱۷۸۷۰	سایر استان‌های کشور	
۴۷۱۶۱	جمع	
۲۹۲۹۱	استان چهارمحال و بختیاری	مهاجران خارج شده از استان چهارمحال و بختیاری به مقص
۳۸۸۴۴	سایر استان‌های کشور	
۶۸۱۳۵	جمع	
-۲۰۹۷۴	موازنه مهاجرت (تفاوت مهاجران وارد شده و خارج شده)	
-۲۲٫۸	میزان خالص مهاجرت (موازنه مهاجرت به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت)	

با توجه به اطلاعات جداول ۲-۱۱، در ۵ ساله‌ی منتهی به سال نود و پنج، در استان چهارمحال و بختیاری ۲۹۲۹۱ نفر مهاجرت درون‌استانی انجام داده‌اند. در همین بازه‌ی زمانی ۳۸۸۴۴ نفر استان را به مقصد سایر استان‌ها ترک و تعداد ۱۷۸۷۰ نفر نیز از سایر استان‌ها به استان چهارمحال و بختیاری مهاجرت نموده‌اند. بنابراین در این بازه‌ی زمانی عملاً ۲۰۹۷۴ نفر از جمعیت استان به دلیل مهاجرت کاسته شده است. شاخص میزان خالص مهاجرت نیز که مبین تغییر در هر هزار نفر جمعیت به دلیل مهاجرت است از نظر جمعیت‌شناسان شاخص مهم و معنی‌داری محسوب می‌گردد. میزان خالص مهاجرت استان در بازه‌ی زمانی ۹۵-۱۳۹۰ برابر ۲۲/۸- (نفر در هزار نفر) بوده که منفی بودن آن نشانه‌ی مهاجر فرستی است و تعبیرش این است که در بازه زمانی ۵ ساله منتهی به سال ۱۳۹۵ از هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت استان، ۲۳ نفر به دلیل مهاجرت کاسته شده است. مهاجر فرستی معلول عدم توازن در توسعه

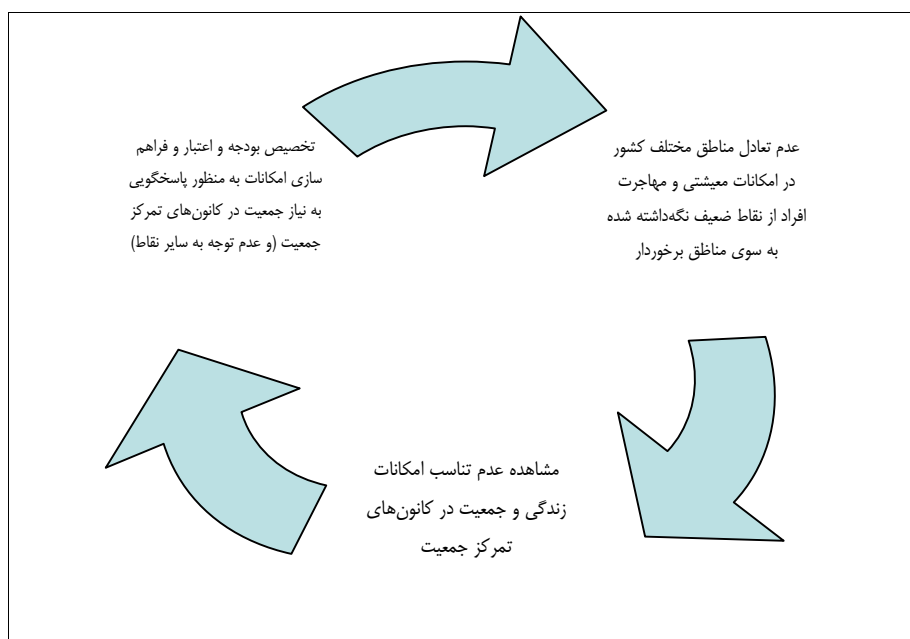
محسوب می‌گردد. با توجه به آزادی نقل مکان و سکونت در هر نقطه‌ی دلخواه از کشور، شهروندان با در نظر گرفتن منافع خود و افراد تحت تکفل تصمیم به مهاجرت از مناطق کمتر توسعه یافته به سوی مناطق برخوردار می‌گیرند. نگاهی به مقصد مهاجرین خارج شده از استان گویای این است که انگیزه‌ی بهره‌مندی از امکانات معیشتی مطلوب‌تر (فرصت اشتغال، بهره‌مندی از امکانات رفاهی و...) مهمترین انگیزه‌ی مهاجرین خارج شده از استان بوده است. جدول ۲-۱۲ توزیع مهاجرین خارج شده از استان به تفکیک مقصد را در معرض نمایش گذاشته است.

جدول ۲-۱۲: وضعیت مهاجرت استان چهارمحال و بختیاری در فاصله دو سرشماری ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵

مهاجران خارج شده از استان		مقصد مهاجرت
تعداد (نفر)	سهم از کل (درصد)	
۲۰۲۲۶	۵۲,۰۷	اصفهان
۳۳۰۲	۸,۵۰	خوزستان
۲۷۰۵	۶,۹۶	تهران
۲۲۶۳	۵,۸۳	بوشهر
۱۸۰۹	۴,۶۶	یزد
۱۴۶۱	۳,۷۶	فارس
۱۳۳۸	۳,۴۴	هرمزگان
۵۷۴۰	۱۴,۷۸	سایر استان‌ها
۳۸۸۴۴	۱۰۰	جمع کل

نکته حائز اهمیت در زمینه‌ی مقصد مهاجرین خارج شده از استان این است که بیش از ۵۲ درصد از مهاجران خارج شده از استان چهارمحال و بختیاری، استان را به مقصد استان اصفهان ترک کرده‌اند و استان‌های خوزستان، تهران، بوشهر و یزد (که همگی از نظر وضعیت اشتغال موقعیت بهتری نسبت به استان چهارمحال و بختیاری را دارند) از نظر جذب مهاجرین این استان در ردیف‌های بعدی قرار دارند.

بدیهی است وضعیت موجود جریان مهاجرت، معلول سیاست‌هایی اقتصادی و اجتماعی پیاده شده در کشور می‌باشد. وقتی با بخشی‌نگری برخی مسئولین، تسهیلات و امکانات زندگی اعم از امکانات رفاهی و معیشتی در نقاطی از کشور تمرکز می‌یابد باعث می‌گردد تا جمعیت به نیت برخوردارگی از امکانات زندگی از نقاط محروم به سوی نقاط برخوردار حرکت نماید. به عبارت دیگر جریان مهاجرتی چند دهه گذشته، حاکی از گرفتار شدن تصمیم‌گیران کشور در دور و تسلسل باطل زیر می‌باشد.

با توجه به اینکه جریان کنونی مهاجرت در کشور هم به زیان مناطق مهاجرفرست و هم زیان نقاط مهاجرپذیر می‌باشد لازم است تا در برنامه‌های آتی به این مهم توجه شده و برنامه‌ها طوری تدوین و اجرا گردند که توازن و عدالت در توسعه مناطق مختلف کشور حاصل شود و کشور از تسلسل باطل پیش‌گفته خارج گردد. در این صورت می‌توان امیدوار بود که جریان مهاجرت به سود کل کشور تغییر یافته و شاهدی توسعه‌ی پایدار باشیم..

اگر نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ مینا قرار گیرد طبیعتاً با احتساب موالید، فوت شدگان و مهاجرت در تغییرات جمعیتی، در سال ۱۳۹۵ جمعیت استان بر مبنی محاسبه‌ی زیر به عدد ۹۵۲۰۵۸ می‌رسید. به عبارت دیگر:

$$P_{95} = P_{90} + B - D + I - E = 895263 + 104907 - 27138 + 47161 - 68135 = 952058$$

در محاسبه‌ی فوق، I تعداد مهاجر وارد شده و E تعداد مهاجر خارج شده از استان می‌باشد.

با توجه به جمعیت ۹۵۲۰۵۸ نفری حاصل از محاسبه فوق نرخ رشد جمعیت در بازه‌ی زمانی ۹۵-۱۳۹۰ برابر ۱/۲۴٪ خواهد بود. این نرخ رشد به نرخ رشد طبیعی معروف می‌باشد.

ذکر این نکته لازم است که جمعیت سال ۱۳۹۵ استان بر اساس محاسبه رشد طبیعی، عدد ۹۵۲۰۵۸ نفر و جمعیت شمارش شده در سرشماری ۱۳۹۵ عدد ۹۴۷۷۶۳ نفر بوده که تفاوت این دو عدد تعداد ۴۲۹۵ نفر می‌باشد. بخش عمده این اختلاف ناشی از خطاهای آماری غیر نمونه‌ای داده‌های جمع آوری شده در سرشماری‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ و بخش ناچیزی نیز مربوط به نحوه ثبت اطلاعات موالید و فوت شدگان است. با توجه به اختلاف ناچیز دو قلم آماری حاصل به سادگی می‌توان نتیجه گرفت که در صورت ثبت صحیح تعداد موالید، اموات و مهاجرت‌ها اقلام آماری کلی جمعیتی بدون نیاز به اجرای سرشماری در دسترس خواهند بود.

۲-۳- تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان

برای تبیین وضعیت فرهنگی و اجتماعی در هر منطقه، اقلام آماری مختلفی مورد نیاز است که متأسفانه بنا به دلایل گوناگون همه این اقلام آماری در کشور ما تولید نمی‌شوند و از بین اقلام آماری که تولید می‌شوند برخی در سطح محرمانه و بسیار محرمانه قرار داشته و در دسترس همگان قرار ندارد. اما با اقلام آماری موجود نیز می‌توان تا حدودی به وضعیت اجتماعی و فرهنگی جامعه پی‌برد.

تابعیت و دین: با توجه به ساختار اجتماعی و فرهنگی استان چهارمحال و بختیاری کمترین جمعیت با تابعیت غیر ایرانی در این استان سکونت دارند. در جدول ۲-۱۳ به طوری که از کل جمعیت ۹۹/۹٪ تابعیت ایرانی و تنها ۰/۱٪ تابعیت غیر ایرانی دارند. این در حالی است که ۲/۲٪ از جمعیت کل کشور تابعیت غیر ایرانی داشته‌اند. بیشترین جمعیت غیر ایرانی ساکن کشور و استان تبعه‌ی کشور افغانستان بوده‌اند. بر اساس نتایج سرشماری در حالی که ۱/۹۸٪ جمعیت کشور تابعیت افغانی دارند این نسبت در استان ۰/۰۱٪ بوده است. کم بودن تبعه‌ی کشورهای خارجی در استان چهارمحال و بختیاری به دلیل فرهنگ سنتی و عدم پذیرش اتباع خارجی، نبود اشتغال و عدم وجود جاذبه‌ها و انگیزه‌های اقتصادی برای نیروی کار خارجی در این استان می‌باشد.

جدول ۲-۱۳: توزیع جمعیت کشور و استان چهارمحال و بختیاری به تفکیک تابعیت.

تابعیت	کشور		استان چهارمحال و بختیاری	
	جمعیت (نفر)	نسبت (درصد)	جمعیت (نفر)	نسبت (درصد)
جمع	۷۹۹۲۶۲۷۰	۱۰۰	۹۴۷۷۶۳	۱۰۰
ایران	۷۸۱۶۶۸۲۲	۹۷,۸۰	۹۴۶۶۹۴	۹۹,۸۹
افغانستان	۱۵۸۳۹۷۹	۱,۹۸	۹۱	۰,۱۰
عراق	۳۴۵۳۲	۰,۰۴	۶	۰,۰۰۱
پاکستان	۱۴۳۲۰	۰,۰۲	۲	۰,۰۰۰
ترکیه	۷۱۳	۰,۰۰	۰	۰,۰۰۰
سایر کشورها	۲۰۸۴۴	۰,۰۳	۷	۰,۰۰۱
اظهار نشده	۱۰۵۰۶۰	۰,۱۳	۹۶۳	۰,۱۰

از نظر دین و مذهب نیز تقریباً همه‌ی مردم استان مسلمان شیعه می‌باشند. جدول ۲-۱۴ توزیع

جمعیت کشور و استان به تفکیک دین را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج این جدول ۹۹/۷٪ جمعیت استان

چهارمحال و بختیاری مسلمان و تنها ۰/۳٪ از جمعیت غیر مسلمان می‌باشند. در بین سایر ادیان مسیحیت با جمعیت ۱۲۳۱ نفر در استان بیشترین جمعیت غیر مسلمان استان را به خود اختصاص داده است.

جدول ۲-۱۴: توزیع جمعیت کشور و استان چهارمحال و بختیاری به تفکیک دین.

استان چهارمحال و بختیاری	کشور		دین	
	نسبت(درصد)	جمعیت(نفر)		نسبت(درصد)
۱۰۰	۹۴۷۷۶۳	۱۰۰	۷۹۹۲۶۲۷۰	جمع
۹۹,۷۰۷	۹۴۴۹۹۰	۹۹,۵۹	۷۹۵۹۸۰۵۴	مسلمان
۰,۱۳۰	۱۲۳۱	۰,۱۶	۱۳۰۱۵۸	مسیحی
۰,۰۰۱	۸	۰,۰۱	۹۸۲۶	کلیمی
۰,۰۲۰	۱۸۵	۰,۰۳	۲۳۱۰۹	زرتشتی
۰,۰۰۸	۸۰	۰,۰۵	۴۰۵۵۱	سایر
۰,۱۳۴	۱۲۶۹	۰,۱۶	۱۲۴۵۷۲	اظهار نشده

وضعیت شهرنشینی: توزیع جمعیت از نظر سکونت‌گاه زندگی نشان دهنده‌ی وجهی از جوه وضعیت اجتماعی و فرهنگی است. جدول زیر ترکیب جمعیت شهری و غیر شهری استان چهارمحال و بختیاری را در سالهای سرشماری به نمایش گذاشته است.

جدول ۲-۱۵: وضعیت شهرنشینی استان چهارمحال و بختیاری و تغییرات آن طی سالهای ۹۵-۱۳۵۵

شرح	تعداد جمعیت (نفر)			سهم جمعیت (درصد)		
	شهری	غیر شهری	کل	شهری	غیر شهری	کل
۱۳۳۵	۵۳۳۷۶	۱۷۹۶۴۷	۲۳۳۰۲۳	۲۲,۹	۷۷,۱	۱۰۰
۱۳۴۵	۸۷۵۵۲	۲۱۰۸۹۶	۲۹۸۴۴۸	۲۹,۳	۷۰,۷	۱۰۰
۱۳۵۵	۱۴۰۲۷۲	۲۵۴۰۸۵	۳۹۴۳۵۷	۳۵,۶	۶۴,۴	۱۰۰
۱۳۶۵	۲۲۹۴۷۱	۴۰۱۷۰۸	۶۳۱۱۷۹	۳۶,۴	۶۳,۶	۱۰۰
۱۳۷۵	۳۴۲۹۰۵	۴۱۸۲۶۳	۷۶۱۱۶۸	۴۵,۰	۵۵,۰	۱۰۰
۱۳۸۵	۴۴۲۲۹۸	۴۱۵۶۱۲	۸۵۷۹۱۰	۵۱,۶	۴۸,۴	۱۰۰
۱۳۹۰	۵۲۱۰۷۱	۳۷۴۱۹۲	۸۹۵۲۶۳	۵۸,۲	۴۱,۸	۱۰۰
۱۳۹۵	۶۰۷۴۴۴	۳۴۰۳۱۹	۹۴۷۷۶۳	۶۴,۱	۳۵,۹	۱۰۰

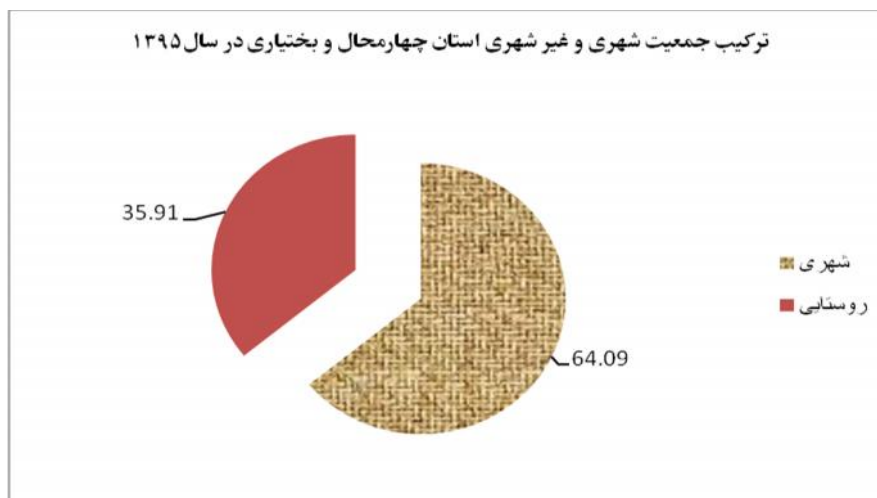
بر اساس نتایج جدول فوق همان بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ضریب

شهرنشینی (درصد جمعیت شهر نشین) استان چهارمحال و بختیاری از ۲۲/۹ در سال ۱۳۳۵ با افزایشی

چشمگیر به ۶۴/۱٪ در سال ۱۳۹۵ رسیده است. نمودار زیر نیز توزیع ترکیب جمعیت شهری و غیر

شهری استان را در سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

نمودار ۲-۸: توزیع جمعیت سال ۱۳۹۵ استان چهارمحال و بختیاری به تفکیک شهری و غیر شهری

اطلاعات جدول ۲-۱۵ و نمودار ۲-۸ نشان دهنده این است که در حالی که در سال ۱۳۳۵ تقریباً از هر ۵ نفر سکنه استان یک نفر شهری و چهار نفر ساکن نقاط غیر شهری بوده‌اند. این ترکیب در طی سالیان دستخوش تغییر قابل ملاحظه‌ای گردیده به نحوی که در سال ۱۳۹۵ تقریباً از هر سه نفر از جمعیت استان، دو نفر ساکن شهر و یک نفر ساکن روستا بوده است. تغییر میزان شهر نشینی استان متأثر از دو عامل مهم و اساسی یعنی مهاجرت از روستا به شهر و تبدیل برخی از نقاط روستایی به شهر می‌باشد. بررسی‌ها حاکی از این است که تبدیل نقاط روستایی به شهر در افزایش ضریب شهر نشینی استان چهارمحال و بختیاری سهم قابل توجهی داشته است. یادآوری می‌گردد که در حالی که در سال ۱۳۵۵ تنها ۸ شهر در استان وجود داشته است و با تبدیل روستاهای بزرگ به شهر تعداد ۴۰ نقطه‌ی شهری در سال ۱۳۹۵ سرشماری شده است.

با وجود این که میزان شهر نشینی یکی از شاخص‌های مهم در تبیین وضعیت اجتماعی و فرهنگی هر جامعه‌ای است لیکن توجه محض به این شاخص و تحلیل منفرد آن بدون توجه به متا دیتا، می‌تواند کمی گمراه کننده باشد. جدول ۲-۱۶ توزیع شهرهای استان بر اساس تعداد جمعیت و جدول ۲-۱۷ توزیع روستاهای دارای سکنه بر حسب تعداد جمعیت را نشان می‌دهند.

جدول ۲-۱۶: توزیع شهرهای استان بر اساس تعداد جمعیت در سال ۱۳۹۵

کل جمعیت (نفر)	تعداد	جمعیت شهر در سال ۱۳۹۵
۳۸۶۶۲	۱۲	کمتر یا مساوی ۵۰۰۰ نفر
۸۳۶۸۳	۱۳	بین ۵۰۰۱ و ۱۰۰۰۰ نفر
۱۱۳۴۶۴	۹	بین ۱۰۰۰۱ و ۱۵۰۰۰ نفر
۱۲۴۱۲۳	۴	بین ۱۵۰۰۱ و ۵۰۰۰۰ نفر
۲۴۷۵۱۲	۲	بیش از ۵۰۰۰۱ نفر
۶۰۷۴۴۴	۴۰	جمع کل

جدول ۲-۱۷: توزیع روستاهای دارای سکنه استان بر اساس تعداد جمعیت در سال ۱۳۹۵

کل جمعیت	تعداد	جمعیت روستا در سال ۱۳۹۵
۳۷۱۲	۱۳۲	کمتر یا مساوی ۵۰ نفر
۷۸۴۸	۱۰۶	بین ۵۱ تا ۱۰۰
۲۱۲۴۰	۱۴۴	بین ۱۰۱ تا ۲۰۰
۵۴۴۹۹	۱۶۹	بین ۲۰۱ تا ۵۰۰
۷۸۸۹۱	۱۱۳	بین ۵۰۱ تا ۱۰۰۰
۷۱۴۰۲	۵۱	بین ۱۰۰۱ تا ۲۰۰۰
۷۱۰۸۸	۲۸	بین ۲۰۰۱ تا ۳۰۰۰
۳۰۶۶۷	۷	بیش از ۳۰۰۱ نفر
۳۳۹۳۴۷	۷۵۰	جمع کل

براساس نتایج سرشماری ۱۳۹۵ از بین تمامی شهرهای استان، تنها دو شهر شهرکرد (با جمعیت ۱۹۰۴۴۱ نفر) و بروجن (با جمعیت ۵۷۰۷۱ نفر) در سال ۱۳۹۵ جمعیت بالای پنجاه هزار نفر داشته‌اند. از ۴۰ شهر استان ۱۲ شهر دارای جمعیتی کمتر از ۵۰۰۰ نفر، ۲۵ شهر دارای جمعیت کمتر از ۱۰۰۰۰ نفر و ۳۴ شهر نیز جمعیت کمتر از ۱۵۰۰۰ نفر داشته‌اند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که علاوه بر جمعیت

روستایی استان، قسمت عمده جمعیت شهری نیز در شهرهایی با بافت و فرهنگ روستایی ساکن می‌باشند. بنابراین ضریب شهرنشینی ۶۴/۱٪ محاسبه شده برای استان از بعد فرهنگی و اجتماعی عدد قابل اتکایی نبوده و در واقع بیش از ۶۰٪ سکنه استان در بافت فرهنگی اجتماعی روستایی سکونت دارند.

وضعیت زناشویی افراد: وضع زناشویی ساکنین هر منطقه هم ناشی و هم حاکی از وضعیت فرهنگی و اجتماعی شهروندان آن منطقه است. جدول ۲-۱۸ توزیع افراد ۱۰ ساله و بالاتر سال ۱۳۹۵ استان و کشور را به تفکیک جنس و آخرین وضعیت زناشویی نشان می‌دهد.

جدول ۲-۱۸: توزیع افراد ۱۰ ساله و بالاتر استان و کشور به تفکیک جنس و آخرین وضعیت زناشویی

سال ۱۳۹۵

زنان کشور		زنان استان		مردان کشور		مردان استان		شرح
سهم از کل (درصد)	تعداد	سهم از کل (درصد)	تعداد	سهم از کل (درصد)	تعداد	سهم از کل (درصد)	تعداد	
۱۰۰	۳۲۸۵۹۳۷۷	۱۰۰	۳۸۰۴۹۱	۱۰۰	۳۳۵۶۲۶۱۲	۱۰۰	۳۹۲۳۷۱	کل جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر
۷۳,۸۲	۲۴۲۵۵۳۵۶	۷۲,۰۳	۲۷۴۰۵۰	۶۵,۵۱	۲۱۹۸۸۲۰۶	۶۳,۰۱	۲۴۷۲۱۵	کل افراد حداقل یکبار ازدواج کرده
۶۴,۳۴	۲۱۱۴۰۵۲۳	۶۴,۰۸	۲۴۳۸۳۵	۶۳,۳۴	۲۱۲۵۹۲۶۹	۶۱,۸۰	۲۴۲۴۶۷	
۷,۳۰	۲۳۹۸۹۸۷	۶,۹۱	۲۶۲۸۵	۰,۹۸	۳۳۹۰۳۱	۰,۶۷	۲۶۲۸	حداقل یکبار ازدواج کرده
۲,۱۷	۷۱۲۷۸۲	۱,۰۳	۳۹۱۲	۱,۱۹	۳۹۹۰۸۴	۰,۵۴	۲۱۱۳	
۰,۰۱	۳۰۶۴	۰,۰۰	۱۸	۰,۰۰	۸۲۲	۰,۰۰	۷	اظهارنشده
۲۶,۱۶	۸۵۹۶۷۸۹	۲۷,۹۶	۱۰۶۳۹۵	۳۴,۴۴	۱۱۵۵۷۸۳۷	۳۶,۹۷	۱۴۵۰۶۹	هرگز ازدواج نکرده
۰,۰۲	۷۲۳۲	۰,۰۱	۴۶	۰,۰۵	۱۶۵۶۹	۰,۰۲	۸۷	اظهارنشده

بر اساس اطلاعات جدول ۲-۱۸:

- سهم افراد دارای همسر (در جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر) استان چهارمحال و بختیاری، هم در مردان و هم در زنان از شاخص‌های متناظر کشوری کمتر است.
- سهم افراد بی‌همسر بر اثر طلاق در کل جمعیت استان چهارمحال و بختیاری نسبت به متناظر کشوری این شاخص بسیار کمتر است.
- در حالی که در هر ۱۰۰۰۰ نفر مرد ۱۰ ساله و بالاتر کشور ۱۱۹ نفر بر اثر طلاق بی‌همسر بوده‌اند، در استان به ازای هر ۱۰۰۰۰ مرد ۱۰ ساله و بالاتر، ۵۴ نفر همسر خود را طلاق داده بوده‌اند.
- در مجموعه زنان ۱۰ ساله و بالاتر استان به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت ۱۰۳ نفر و در سطح کشوری ۲۱۷ نفر مجرد مطلقه مشاهده شده است. این اعداد نشان‌دهنده‌ی این است که استان از نظر طلاق از میانگین کشوری وضع مطلوب‌تری را داراست.
- در حالی که سهم مردان بی‌همسر بر اثر فوت همسر کمتر از ۱٪ می‌باشد، این شاخص در بین زنان در حدود ۷٪ است. وضعیت این شاخص از سهولت ازدواج مجدد برای مردان (و صعوبت ازدواج مجدد برای زنان) در فرهنگ استان حکایت دارد.
- در جدول ۲-۱۹ نیز تعداد ازدواج و طلاق ثبت شده در معرض داوری قرار داده شده است.

جدول ۲-۱۹: تعداد ازدواج و طلاق ثبت شده استان و کشور طی سالهای ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۵

سال	چهارمحال و بختیاری		کل کشور		سهم استان از کل کشور (درصد)	
	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق
۱۳۹۰	۱۲۸۶۱	۱۰۳۱	۸۷۴۷۹۲	۱۴۲۸۴۱	۱۶۳,۲۹	۱,۴۷
۱۳۹۱	۱۱۴۰۸	۱۱۲۴	۸۲۹۹۶۸	۱۵۰۳۲۴	۱۸۱,۱۲	۱,۳۷
۱۳۹۲	۱۱۳۷۶	۱۱۳۷	۷۷۴۵۱۳	۱۵۵۳۶۹	۲۰۰,۶	۱,۴۷
۱۳۹۳	۱۰۱۱۰	۱۱۶۲	۷۲۴۳۲۴	۱۶۳۵۶۹	۲۲۵,۸۲	۱,۴۰
۱۳۹۴	۹۷۸۰	۱۳۱۹	۶۸۵۳۵۲	۱۶۳۷۶۵	۲۳۸,۹۵	۱,۴۳
۱۳۹۵	۹۸۸۶	۱۳۱۳	۶۷۳۶۵۸	۱۶۶۳۲۱	۲۴۶,۸۹	۱,۴۷

(به استناد آمارهایی که در صفحات آتی همین گزارش خواهیم دید) با وجود اینکه مردم استان چهارمحال و بختیاری از نظر معیشتی در مقایسه با میانگین کشوری در تنگنای بیشتری قرار دارند اما به لحاظ غلبه فرهنگ سنتی، از نظر ازدواج و طلاق استان در مقایسه با میانگین کشوری در وضعیت بسیار مساعدتری قرار دارد. در حالی که استان حدود ۱/۲ در صد جمعیت کشور را داراست همواره سهم ازدواج استان از کل ازدواج‌های کشور بسیار بالاتر از ۱/۲ درصد بوده است. از سوی دیگر سهم طلاق‌های استان از کل طلاق‌های کشور بین ۰/۷٪ و ۰/۸٪ (کمتر از یک درصد) می‌باشد.

اما آمار ازدواج و طلاق منعکس کننده نکات نگران کننده‌ای نیز در مورد تغییر وضعیت فرهنگی جامعه می‌باشند. روند کاهشی آمار ازدواج، روند افزایشی آمار طلاق و بالا بودن تعداد طلاق به ازای هر ۱۰۰۰ ازدواج ثبت شده و روند افزایشی این شاخص نشان از رخداد تغییرات نامطلوب در عرصه فرهنگ خانوارهای استان دارد.

میزان خام ازدواج (تعداد وقوع ازدواج به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت) و میزان خام طلاق (تعداد وقوع طلاق به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت) نیز از شناخته‌ترین شاخص‌های نشان دهنده وضعیت

ازدواج و طلاق در جامعه می‌باشد. جدول ۲-۲۰ میزان خام ازدواج و طلاق استان را در کنار شاخص‌های متناظر کشوری به نمایش گذاشته است.

جدول ۲-۲۰: میزان خام طلاق و ازدواج استان چهارمحال و بختیاری و کشور طی سالهای ۱۳۹۰ تا

۱۳۹۵

میزان خام طلاق		میزان خام ازدواج		سال
استان چهارمحال و بختیاری	کشور	استان چهارمحال و بختیاری	کشور	
۱,۱۵	۱,۹۰	۱۴,۳۷	۱۱,۶۴	۱۳۹۰
۱,۲۴	۱,۹۸	۱۲,۶۰	۱۰,۹۱	۱۳۹۱
۱,۲۴	۲,۰۲	۱۲,۴۲	۱۰,۰۶	۱۳۹۲
۱,۲۵	۲,۱۰	۱۰,۹۱	۹,۲۹	۱۳۹۳
۱,۴۱	۲,۰۷	۱۰,۴۴	۸,۶۸	۱۳۹۴
۱,۳۹	۲,۰۸	۱۰,۴۳	۸,۴۳	۱۳۹۵

میزان خام ازدواج استان در تمامی ادوار از شاخص متناظر استانی آن بالاتر و میزان خام طلاق نیز همواره از متناظر کشوری بسیار پایین‌تر بوده است. این شاخص‌ها نیز همانند شاخص‌های پیش‌گفته حاکی از مساعدتر بودن بنیان خانواده در استان نسبت به متوسط کشوری است، لیکن روند کاهشی میزان خام ازدواج و روند افزایشی میزان طلاق در استان و کشور نشان از روند نامطلوب مخدوش شدن بنیان خانواده در کشور و استان در طی زمان را داراست.

وضع سواد و تحصیل: وضعیت سواد و تحصیل افراد ۶ ساله و بالاتر در هر جامعه‌ای نیز وجهی دیگر از وجوه وضعیت اجتماعی و فرهنگی محسوب می‌گردد. نرخ باسوادی (سهم افراد باسواد در جمعیت ۶ ساله و بالاتر) مهمترین شاخص نشان دهنده‌ی وضعیت سواد در یک جامعه است. در آبان‌ماه سال ۱۳۹۵ از ۸۳۷۱۳۸ نفر جمعیت ۶ ساله و بالاتر استان چهارمحال و بختیاری، تعداد ۷۰۶۰۱۰ نفر دارای سواد

خواندن و نوشتن بوده‌اند که این تعداد باسواد، نرخ باسوادی ۸۴/۷٪ را برای استان به ارمغان داشته است. این در حالی است که نرخ باسوادی کشور ۸۷/۶۴٪ و نرخ باسوادی استان تهران (رتبه اول باسوادی) ۹۲/۹۱٪ بوده است. علاوه بر نرخ باسوادی پایش نحوه‌ی تغییر این نرخ در گذر زمان، توزیع باسوادان به تفکیک جنس، میزان تحصیلات و...، اطلاعات سودمندی در مورد وضعیت اجتماعی و فرهنگی منعکس می‌نمایند. جدول ۲-۲۱، نرخ باسوادی استان چهارمحال و بختیاری و کشور را در سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ به مقایسه گذاشته است.

جدول ۲-۲۱: روند تغییر نرخ باسوادی استان چهارمحال و بختیاری و کشور طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵

شرح	کشور	چهارمحال و بختیاری
۱۳۶۵	۶۱,۷۸	۵۷
۱۳۷۵	۷۹,۵۱	۷۷
۱۳۸۵	۸۴,۶	۸۲,۵
۱۳۹۰	۸۴,۸	۸۲,۵
۱۳۹۵	۸۷,۶	۸۴,۷

بر اساس اطلاعات جدول ۲-۲۱:

- نرخ باسوادی استان و کشور در گذر زمان از روندی صعودی برخوردار بوده است.
- در سال ۱۳۷۵ نرخ باسوادی نسبت به سال ۱۳۶۵ از رشد چشمگیری برخوردار بوده است. این رشد ناشی از اقدامات وسیع آموزشی در سالهای پس از انقلاب شکوهمند اسلامی در کلیه‌ی مناطق کشور بوده است.
- نرخ باسوادی استان همواره از نرخ باسوادی در کشور اندکی کمتر بوده است.
- فاصله‌ی نرخ باسوادی استان و کشور با گذشت زمان رو به کاهش است. این موضوع حاکی از گسترش امکانات آموزشی در کشور بوده و شاید بتوان گفت اختلاف نرخ باسوادی کشور و استان ناشی از

اختلاف این نرخ در افراد ۵۰ ساله و بالاتر بوده و در رده‌ی سنی کمتر از ۵۰ سال نرخ بیکاری کشور و استان تفاوت ملموسی با یکدیگر ندارند.

جدول ۲-۲۲: نرخ باسوادی افراد ۶ ساله و بالاتر استان به تفکیک جنس و محل سکونت در آبان‌ماه

۱۳۹۵

شرح	کل	مردان	زنان
کل استان	۸۴,۷	۸۹,۵	۷۹,۷
شهری	۸۸,۷	۹۲,۶	۸۴,۷
روستایی	۷۷,۴	۷۷,۴	۷۰,۶
غیر ساکن	۶۱,۷	۶۹,۸	۵۲,۴

مقایسه‌ی نرخ باسوادی زنان و مردان نشان‌دهنده‌ی این است که نرخ باسوادی جمعیت شهری بیش از نرخ بیکاری جمعیت روستایی و نرخ باسوادی جمعیت روستایی بیش از جمعیت غیر ساکن می‌باشد. همچنین نرخ باسوادی زنان استان، صرف نظر از محل سکونت همواره پایین‌تر از نرخ باسوادی مردان است.

علاوه بر نرخ باسوادی که مبین کمیت افراد دارای توانایی خواندن و نوشتن می‌باشد، سطح تحصیلات و کیفیت باسوادی نیز در انعکاس وضعیت جامعه دارای اهمیت ویژه‌ای می‌باشد. در جدول ۲-۲۳ توزیع باسوادان سال ۱۳۹۵ استان چهارمحال و بختیاری را به تفکیک وضعیت تحصیلی و سطح تحصیلات در معرض نمایش گذاشته است. بر اساس اطلاعات جدول مذکور از کل جمعیت باسواد استان، ۳۱,۵٪ در آبان ماه ۱۳۹۵ مشغول به تحصیل و ۶۸,۵٪ باسواد فارغ از تحصیل بوده‌اند.

جدول ۲-۲۳: توزیع باسوادان سال ۱۳۹۵ استان چهارمحال و بختیاری به تفکیک سطح تحصیلات و

وضع تحصیلی

با سوادانی که در حال حاضر تحصیل نمی‌کنند		باسوادان در حال تحصیل		باسواد		شرح
نسبت (درصد)	جمعیت (نفر)	نسبت (درصد)	جمعیت (نفر)	نسبت (درصد)	جمعیت (نفر)	
۱۰۰	۴۸۳۷۱۳	۱۰۰	۲۲۲۲۹۷	۱۰۰	۷۰۶۰۱۰	جمع
۲۵,۱۳	۱۲۱۵۵۸	۴۳,۶۱	۹۶۹۵۱	۳۰,۹۵	۲۱۸۵۰۹	ابتدایی/ سواد آموزی
۱۸,۹۱	۹۱۴۹۲	۱۷,۸۱	۳۹۵۸۳	۱۸,۵۷	۱۳۱۰۷۵	راهنمایی/ متوسطه ۱
۸,۰۶	۳۸۹۸۰	۱۰,۸۰	۲۴۰۱۵	۸,۹۲	۶۲۹۹۵	متوسطه/متوسطه ۲
۲۶,۶۱	۱۲۸۷۲۹	۶,۳۲	۱۴۰۵۵	۲۰,۲۲	۱۴۲۷۸۴	پیش دانشگاهی
۲۱,۰۲	۱۰۱۶۹۵	۲۰,۷۸	۴۶۱۹۶	۲۰,۹۵	۱۴۷۸۹۱	عالی
۰,۲۶	۱۲۵۹	۰,۳۷	۸۲۳	۰,۲۹	۲۰۸۲	سایر دوره‌های تحصیلی، دوره تحصیلی نامشخص و اظهار نشده
۰,۰۰		۰,۳۰	۶۷۴	۰,۱۰	۶۷۴	محصّلین خارج از کشور

جداول ۲-۲۴ و ۲-۲۵ نیز توزیع باسوادان غیر محصل و غیر دانشجوی(با سوادانی که در آبان‌ماه

۱۳۹۵ مشغول به تحصیل نبوده‌اند) استان و کشور را به تفکیک سطح تحصیلات در معرض مقایسه قرار

داده‌اند.

جدول ۲-۲۴: توزیع باسوادان غیر محصل سال ۱۳۹۵ استان چهارمحال و بختیاری و کشور به تفکیک

سطح تحصیلات

استان چهارمحال و بختیاری		کشور		شرح
سهم از کل (درصد)	جمعیت	سهم از کل (درصد)	جمعیت	
۱۰۰	۴۸۳۷۱۳	۱۰۰	۴۴۶۲۰۱۸۰	جمع
۲۵,۱۳	۱۲۱۵۵۸	۲۳,۶۹	۱۰۵۶۸۹۹۵	ابتدایی / سواد آموزی
۱۸,۹۱	۹۱۴۹۲	۱۸,۴۹	۸۲۴۹۰۴۱	راهنمایی / متوسطه ۱
۸,۰۶	۳۸۹۸۰	۸,۰۶	۳۵۹۴۶۸۴	متوسطه / متوسطه ۲
۲۶,۶۱	۱۲۸۷۲۹	۲۷,۹۰	۱۲۴۵۰۹۱۷	پیش دانشگاهی
۲۱,۰۲	۱۰۱۶۹۵	۲۱,۶۰	۹۶۳۸۸۵۳	عالی
۰,۲۶	۱۲۵۹	۰,۲۶	۱۱۷۶۹۰	سایر دوره‌های تحصیلی، دوره تحصیلی نامشخص و اظهار نشده

جدول ۲-۲۵: توزیع جمعیت دارای تحصیلات عالی (غیر دانشجویی) استان چهارمحال و بختیاری و

کشور به تفکیک سطح تحصیلات

استان چهارمحال و بختیاری		کشور		شرح
سهم از کل	جمعیت	سهم از کل	جمعیت	
۱۰۰	۱۰۱۶۹۵	۱۰۰	۹۶۳۸۸۵۳	جمع
۲۵,۴۳	۲۵۸۶۵	۲۴,۶۸	۲۳۷۹۱۶۵	کاردانی
۶۱,۹۶	۶۳۰۰۸	۶۰,۳۸	۵۸۲۰۳۴۲	کارشناسی
۱۱,۸۰	۱۲۰۰۱	۱۳,۴۰	۱۲۹۱۳۸۴	کارشناسی ارشد و دکترای حرفه ای
۰,۸۱	۸۲۱	۱,۵۴	۱۴۷۹۶۲	دکترای تخصصی و فوق دکترا

بر اساس نتايج جداول فوق:

- سطح تحصيلي افراد با سواد استان چهارمحال و بختياري از نظر ميزان تحصيلات با كل کشور تفاوت معني داري ندارد.
- در زمينه ي تحصيلات عالي سهم افراد داراي تحصيلات تکميلي (کارشناسي ارشد و دکتری) به ويژه مقطع دکتری تفاوت وجود دارد و از اين منظر سهم استان در مقايسه با كل کشور کمتر مي باشد.

۲-۴- تحليل وضعيت اقتصادي استان

اقتصاد يکي از مولفه هاي مهم در توسعه يافتگي است. در اين بخش سعي بر آن است تا با استفاده از آمارهاي رسمي، تصويري از وضعيت اقتصادي استان چهارمحال و بختياري ترسيم گردد. يکي از مهمترين شاخص هاي نشان دهنده ي وضعيت اقتصادي هر منطقه، توليد (محصول) ناخالص داخلي يا *GDP* است. براي محاسبه محصول ناخالص داخلي اقلام آماري متنوعي مورد نياز است که متاسفانه بيشتر اين اقلام به صورت ثبتي وجود ندارند. براي تهيه ي اقلام آماري مورد نياز محاسبات *GDP* مرکز آمار ايران طرح هاي آماري مختلفی را اجرا مي نمايد و از نتايج اين طرح ها اقلام آماري لازم براي محاسبه ي محصول ناخالص داخلي استخراج مي گردد. به همين دليل معمولاً گزارش هاي محصول ناخالص داخلي استان هاي کشور با تاخير دو تا سه ساله تهيه و منتشر مي شوند. جدول ۲-۲۵ محصول ناخالص داخلي استان چهارمحال و بختياري و کل کشور در سالهاي ۹۳-۱۳۷۹ را به معرض مقايسه گذاشته است.

همان طوري که اطلاعات جدول مذکور نشان مي دهند محصول ناخالص داخلي کشور و استان در گذر زمان روندي افزايشي داشته است. اما بايستي به اين نکته توجه داشت که محصول ناخالص داخلي مندرج در جدول ۲-۲۵ محصول ناخالص داخلي به قيمت جاري است و روند افزايشي مشاهده شده، عمدتاً ناشی از تورم ساليانه بوده و به معنای افزايش واقعي در محصول ناخالص داخلي نيست. مهمترين

و تامل برانگیزترین نکته در اطلاعات جدول ۲-۲۵ این است که استان سهم چهارمحال و بختیاری در تولید ناخالص داخلی کشور تنها در حدود ۰/۷٪ می‌باشد. این نکته در کنار این واقعیت که استان چهارمحال و بختیاری ۱٪ از خاک کل کشور، ۱/۲٪ از کل جمعیت کشور و در حدود ۱۰٪ از منابع آب شیرین کشور را داراست، حکایت از ضعف اقتصادی استان در مقایسه با سایر نقاط کشور دارد. به عبارت دیگر این آمار بیانگر این است که بنیه اقتصادی استان چهارمحال و بختیاری در از متوسط کشوری بسیار پایین‌تر می‌باشد.

مقایسه‌ی تولید ناخالص داخلی سرانه استان با سایر استان‌های کشور نیز از منظری دیگر ضعف اقتصادی مردم استان را تایید می‌نماید. تولید ناخالص داخلی سرانه استان چهارمحال و بختیاری در سال ۱۳۹۳ با مقدار ۸۵/۲۲ میلیون ریال در بین ۳۱ استان کشور حائز رتبه‌ی بیست و سوم شده است. این در حالی است که *GDP* سرانه کل کشور در همان زمان برابر ۱۳۲/۶۶ میلیون ریال، *GDP* سرانه استان بوشهر (رتبه اول) برابر ۳۶۷/۹۱ میلیون ریال و *GDP* سرانه استان یزد (رتبه دوم) برابر ۲۲۰/۹۲ میلیون ریال بوده است.

جدول ۲-۲۶: مقایسه محصول ناخالص داخلی استان چهارمحال و بختیاری و کل کشور در سالهای ۹۳-

۱۳۷۹

سال	کل کشور (میلیون ریال)	استان چهارمحال و بختیاری (میلیون ریال)	سهم استان از کل کشور (درصد)
۱۳۷۹	۶۳۰،۰۳۸،۶۲۳	۳،۸۳۱،۰۰۴	۰،۶۱
۱۳۸۰	۷۳۳،۹۰۸،۹۸۲	۴،۷۵۲،۱۴۹	۰،۶۵
۱۳۸۱	۹۵۴،۲۴۰،۲۷۳	۶،۰۱۱،۴۷۸	۰،۶۳
۱۳۸۲	۱،۱۸۹،۲۸۶،۸۷۹	۷،۳۴۸،۱۰۵	۰،۶۲
۱۳۸۳	۱،۵۵۴،۸۱۰،۸۹۴	۸،۹۰۲،۳۷۲	۰،۵۷
۱۳۸۴	۱،۹۴۱،۱۸۷،۵۸۴	۱۱،۵۷۵،۹۴۶	۰،۶۰
۱۳۸۵	۲،۳۸۲،۶۷۴،۸۱۸	۱۴،۶۲۱،۸۲۶	۰،۶۱
۱۳۸۶	۳،۰۷۲،۶۱۵،۴۳۹	۱۸،۷۰۹،۱۵۱	۰،۶۱
۱۳۸۷	۳،۶۵۵،۱۹۵،۴۷۲	۲۳،۴۱۰،۳۳۳	۰،۶۴
۱۳۸۸	۳،۸۹۴،۲۲۳،۷۷۸	۲۷،۰۸۱،۴۶۶	۰،۷۰
۱۳۸۹	۴،۸۵۵،۸۶۲،۲۱۱	۳۲،۸۱۴،۱۲۸	۰،۶۸
۱۳۹۰	۶،۳۳۹،۶۲۱،۵۸۵	۴۳،۵۰۹،۳۲۲	۰،۶۹
۱۳۹۱	۷،۴۲۰،۸۰۱،۱۴۴	۵۵،۴۹۲،۸۱۶	۰،۷۵
۱۳۹۲	۱۰،۱۲۵،۷۲۳،۶۱۸	۶۸،۷۶۷،۸۲۳	۰،۶۸
۱۳۹۳	۱۱،۴۸۷،۱۶۹،۸۲۰	۷۸،۷۵۵،۹۷۳	۰،۶۹

نگاهی به ترکیب فعالیت‌های اقتصادی تشکیل دهنده و سهم هر کدام در تولید ناخالص داخلی استان تصویری دیگر از ساختار وضعیت اقتصادی استان به نمایش می‌گذارد. در جدول ۲-۲۷، توزیع محصول ناخالص داخلی استان چهارمحال و بختیاری در بخش‌های مختلف برای سالهای ۹۳-۱۳۹۰ نشان داده شده است. بر اساس اطلاعات جدول مذکور از بین بخش‌های مختلف اقتصادی، بخش کشاورزی به لحاظ سهم بالا در تولید ناخالص داخلی (۲۷/۶۸٪ در سال ۱۳۹۳) بیشترین سهم را در

اقتصاد استان به خود اختصاص داده است. این موضوع با توجه به بافت روستایی حاکم بر استان و عدم سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی در بخش صنعت در سنوات گذشته موضوع دور از انتظاری محسوب نمی‌گردد.

جدول ۲-۲۷: محصول ناخالص داخلی و ارزش افزوده بخش‌های مختلف اقتصادی استان طی سال‌های

۱۳۹۰-۹۳ به قیمت جاری

۱۳۹۳		۱۳۹۲		۱۳۹۱		۱۳۹۰		شرح فعالیت‌ها
سهم از کل (درصد)	ارزش افزوده (میلیون ریال)	سهم از کل (درصد)	ارزش افزوده (میلیون ریال)	سهم از کل (درصد)	ارزش افزوده (میلیون ریال)	سهم از کل (درصد)	ارزش افزوده (میلیون ریال)	
۳۷,۶۸	۳۱,۷۹۹,۳۳۷	۳۷,۷۸	۱۹,۱۰۱,۰۳۵	۳۱,۵۹	۱۱,۹۸۲,۰۰۸	۱۷,۶۹	۷,۶۹۸,۳۲۶	کشاورزی، شکار و جنگلداری
۱,۰۶	۸۳۸,۵۰۴	۱,۳۵	۹۳۰,۱۲۲	۱,۴۱	۷۸۱,۸۸۹	۱,۱۴	۴۹۷,۹۰۷	ماهگیری
۰,۲۳	۱۸۰,۰۹۷	۰,۲۳	۱۶۱,۱۹۶	۰,۳۰	۱۶۵,۹۵۰	۰,۴۰	۱۷۶,۱۱۲	معادن
۹,۰۸	۷,۱۵۰,۸۰۵	۱۰,۹۹	۷,۵۵۴,۲۵۶	۱۲,۷۹	۷,۰۹۹,۸۸۱	۹,۰۶	۳,۹۴۲,۶۶۲	صنعت
۳,۶۴	۲,۸۶۳,۰۵۰	۳,۸۲	۲,۶۲۵,۹۳۰	۳,۳۵	۱,۸۶۱,۳۰۷	۴,۴۱	۱,۹۱۸,۵۴۶	تأمین آب، برق و گاز طبیعی
۷,۰۴	۵,۵۴۲,۶۷۸	۶,۲۴	۴,۲۸۹,۴۹۴	۷,۵۹	۴,۲۱۱,۶۵۰	۸,۱۶	۳,۵۵۱,۲۱۹	ساختمان
۱۷,۸۳	۱۴,۰۴۰,۵۵۹	۱۷,۲۱	۱۱,۸۳۴,۵۸۹	۱۵,۷۸	۸,۷۵۷,۰۲۱	۱۵,۷۶	۶,۸۵۸,۹۹۴	عمده فروشی، خرده فروشی، تعمیر و وسایل نقلیه و کالاها
۰,۴۶	۳۶۳,۶۷۲	۰,۴۴	۳۰۲,۰۳۹	۰,۳۸	۲۱۲,۲۸۶	۰,۳۶	۱۵۶,۰۲۰	هتل و رستوران
۷,۵۰	۵,۹۰۴,۱۵۱	۶,۲۳	۴,۲۸۵,۱۳۴	۶,۰۵	۳,۳۵۶,۷۵۲	۶,۳۶	۲,۷۶۶,۰۵۷	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۰,۹۱	۷۱۳,۸۲۹	۱,۲۹	۸۱۷,۳۰۹	۱,۷۱	۹۵۰,۷۳۳	۱,۸۵	۸۰۵,۱۹۷	واسطه‌گری‌های مالی
۵,۷۸	۴,۵۵۴,۵۸۳	۵,۸۶	۴,۰۳۰,۳۸۱	۷,۹۱	۴,۳۸۶,۷۶۵	۶,۸۶	۲,۹۸۵,۱۸۰	مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار
۴,۷۹	۳,۷۷۱,۳۷۳	۴,۱۷	۲,۸۶۴,۳۰۱	۴,۰۸	۲,۲۶۵,۴۸۸	۴,۵۶	۱,۹۸۳,۳۷۳	اداره امور عمومی، و خدمات شهری
۴,۶۵	۳,۶۵۹,۷۹۲	۴,۷۶	۳,۲۷۰,۰۸۱	۷,۷۵	۴,۲۹۹,۸۱۴	۱۳,۳۴	۵,۸۰۲,۱۸۷	آموزش
۶,۵۲	۵,۱۳۸,۱۲۳	۶,۸۸	۴,۷۳۲,۱۲۶	۶,۰۶	۳,۳۶۳,۸۶۱	۶,۸۵	۲,۹۷۸,۷۶۸	بهداشت و مددکاری اجتماعی
۲,۳۱	۱,۸۱۷,۱۲۳	۲,۱۲	۱,۴۵۵,۵۴۵	۲,۲۱	۱,۲۲۳,۶۷۳	۱,۹۳	۸۴۰,۲۸۸	سایر خدمات عمومی، اجتماعی شخصی و خانگی
۹۹,۴۷	۷۸,۳۳۷,۶۶۷	۹۹,۳۵	۶۸,۳۲۳,۵۳۹	۹۸,۹۷	۵۴,۹۱۹,۰۷۸	۹۸,۷۴	۴۲,۹۶۰,۸۳۵	جمع ارزش افزوده تمامی بخش‌ها
۰,۵۳	۴۱۸,۳۰۵	۰,۶۵	۴۴۴,۲۸۴	۱,۰۳	۵۷۳,۷۳۸	۱,۲۶	۵۴۸,۴۸۶	خالص مالیات بر واردات
۱۰۰	۷۸,۷۵۵,۹۷۳	۱۰۰	۶۸,۷۶۷,۸۲۳	۱۰۰	۵۵,۴۹۲,۸۱۶	۱۰۰	۴۳,۵۰۹,۳۲۲	محصول ناخالص داخلی (به قیمت بازار)

جدول ۲-۲۸: مقایسه وضعیت نیروی کار استان چهارمحال و بختیاری با سایر استان‌های کشور در سال ۱۳۹۵

رتبه	نرخ بیکاری	نرخ مشارکت	اظهاری نشده	جمعیت غیرفعال	جمعیت فعال			جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر	جنس و سن
					بیکار	شاغل	جمع		
	۱۲,۵۷	۳۹,۰۴	۲۶۱۷۱۴	۴۰۳۳۱۰۷۲	۳۲۵۸۲۱۵	۲۲۶۷۰۹۸۸	۲۵۹۲۹۲۰۳	۶۶۴۲۱۹۸۹	کل کشور
۱	۲۵,۰۷	۳۷,۲۹	۵۲۳۶	۱۰۳۴۵۲۱	۱۵۵۰۱۱	۴۶۳۲۴۲	۶۱۸۲۵۳	۱۶۵۸۰۱۰	کرمانشاه
۲	۲۱,۰۲	۳۹,۱۱	۲۰۸۱	۴۶۸۵۰۱	۶۳۵۴۵	۲۳۸۷۳۵	۳۰۲۲۸۰	۷۷۲۸۶۲	چهارمحال و بختیاری
۳	۱۶,۳۲	۴۲,۵	۲۹۷۰	۷۶۳۸۵۱	۹۲۴۸۳	۴۷۴۲۶۹	۵۶۶۷۵۲	۱۳۳۳۵۷۳	کردستان
۴	۱۵,۶۵	۳۹,۴۲	۳۲۵۴	۶۳۹۲۸۷	۶۵۴۵۰	۳۵۲۶۷۳	۴۱۸۱۲۳	۱۰۶۰۶۶۴	اردبیل
۵	۱۴,۳۳	۴۰,۸۵	۱۴۷۰۵	۲۲۲۸۳۷۳	۲۲۲۰۱۹	۱۳۲۷۰۲۶	۱۵۴۹۰۴۵	۳۷۹۲۱۲۳	خوزستان
۶	۱۴,۱۱	۴۰,۰۲	۴۷۸۰	۹۰۰۶۳۴	۸۵۲۲۲	۵۱۸۸۷۳	۶۰۴۰۹۵	۱۵۰۹۵۰۹	گلستان
۷	۱۳,۸۴	۳۹,۶۴	۲۰۹۴۳	۱۳۳۳۷۱۳	۱۲۶۷۶۷	۷۸۹۰۲۹	۹۱۵۷۹۶	۲۳۱۰۴۵۲	البرز
۸	۱۳,۶۱	۳۷,۲۹	۱۴۳۲	۳۰۳۵۵۶	۲۴۶۹۲	۱۵۶۶۹۴	۱۸۱۳۸۶	۴۸۶۳۷۴	ایلام
۹	۱۳,۵۴	۳۸,۵۶	۸۲۰۰	۲۰۱۰۳۸۰	۱۷۱۵۶۸	۱۰۹۵۳۹۷	۱۲۶۶۹۶۵	۳۲۸۵۵۴۵	آذربایجان شرقی
۱۰	۱۳,۱۳	۳۵,۶	۹۸۷۱	۱۲۷۹۳۵۴	۹۳۵۷۳	۶۱۹۱۸۲	۷۱۲۷۵۵	۲۰۰۱۹۸۰	سیستان و بلوچستان
۱۱	۱۳,۰۶	۳۷,۹	۵۰۵۶	۸۹۸۸۳۷	۷۲۰۳۴	۴۷۹۵۹۸	۵۵۱۶۳۲	۱۴۵۵۵۲۵	لرستان
۱۲	۱۲,۹۵	۳۷,۷	۲۴۹۰	۳۵۴۶۷۶	۲۷۹۸۸	۱۸۸۱۱۲	۲۱۶۱۰۰	۵۷۳۲۶۶	کهکلوپه و بویراحمد
۱۳	۱۲,۷۲	۳۹,۵۳	۷۰۴۵	۱۳۴۳۷۵۰	۱۱۲۳۸۱	۷۷۰۷۸۱	۸۸۳۱۶۲	۲۲۳۳۹۵۷	گیلان
۱۴	۱۲,۶۹	۳۸,۹۸	۱۵۷۸۵	۲۶۳۸۸۷۰	۲۱۵۱۳۴	۱۴۸۰۳۸۸	۱۶۹۵۵۲۲	۴۳۵۰۱۷۷	اصفهان
۱۵	۱۲,۵۶	۳۸,۳۹	۲۲۴۶	۵۳۸۰۵۱	۴۲۲۸۶	۲۹۴۳۶۷	۳۳۶۶۵۳	۸۱۶۹۵۰	زنجان
۱۶	۱۲,۴۳	۴۳,۵	۳۵۲۵	۵۲۸۹۵۱	۵۰۹۴۰	۳۵۹۰۱۶	۴۰۹۹۵۶	۹۴۲۴۳۲	بوشهر
۱۷	۱۲,۱۷	۴۰,۳۶	۴۰۲۲	۶۳۲۰۲۷	۵۲۴۰۸	۳۷۸۰۷۴	۴۳۰۴۸۲	۱۰۶۶۵۳۱	قزوین
۱۸	۱۲,۱	۴۰,۴۱	۴۳۳۵	۵۴۱۷۶۴	۴۴۸۱۳	۳۲۵۵۷۷	۳۷۰۳۹۰	۹۱۶۴۸۹	یزد
۱۹	۱۲,۰۶	۴۰,۵	۲۱۲۳	۴۱۸۸۶۸	۳۳۹۹۷	۲۴۷۸۳۳	۲۸۱۸۳۰	۶۹۵۸۲۱	خراسان شمالی
۲۰	۱۲,۰۶	۳۸,۵	۸۰۸۸	۱۷۴۴۴۲۹	۱۳۲۳۵۸	۹۶۴۸۷۳	۱۰۹۷۲۳۱	۲۸۴۹۷۴۸	مازندران
۲۱	۱۲	۳۶,۸۷	۳۱۷۸	۳۸۴۰۸۳	۲۷۱۴۵	۱۹۹۰۴۸	۲۲۶۱۹۳	۶۱۳۴۵۴	خراسان جنوبی
۲۲	۱۱,۸۴	۴۱,۱۸	۱۷۷۰۷	۲۳۷۶۹۵۷	۱۹۸۵۳۷	۱۴۷۷۹۱۶	۱۶۷۶۴۵۳	۴۰۷۱۱۱۷	فارس
۲۳	۱۱,۴۳	۳۷,۵۱	۶۸۶۳	۹۰۶۳۸۶	۶۲۶۴۱	۴۸۵۴۸۲	۵۴۸۱۲۳	۱۴۶۱۳۷۲	همدان
۲۴	۱۱,۴	۴۰,۳۶	۱۶۸۹۸	۱۵۰۹۰۷۸	۱۱۷۷۶۱	۹۱۵۰۷۵	۱۰۳۲۸۳۶	۲۵۵۸۸۱۲	کرمان
۲۵	۱۱,۳۹	۴۰,۲۴	۱۰۱۸۱	۱۵۹۰۷۷۱	۱۲۲۷۸۷	۹۵۵۰۸۲	۱۰۷۷۸۶۹	۲۶۷۸۸۲۱	آذربایجان غربی
۲۶	۱۱,۲۲	۳۹,۷۲	۲۵۳۱۵	۳۱۱۰۶۵۵	۲۳۱۸۴۵	۱۸۳۴۳۳۰	۲۰۶۶۱۷۵	۵۲۰۲۱۴۵	خراسان رضوی
۲۷	۱۰,۷۲	۳۸,۴۸	۶۵۷۱	۸۵۰۹۶۶	۵۷۵۳۴	۴۷۸۹۴۹	۵۳۶۴۸۳	۱۳۹۴۰۲۰	هرمزگان
۲۸	۱۰,۴۵	۳۷,۸۳	۲۷۸۷۵	۷۰۶۴۲۱۶	۴۵۱۰۲۳	۳۸۶۴۱۸۸	۴۳۱۵۲۱۱	۱۱۴۰۷۳۰۲	تهران
۲۹	۱۰,۲۲	۳۴,۲۹	۱۱۴۷۶	۶۷۹۵۹۳	۳۶۸۴۹	۳۳۳۸۰۳	۳۶۰۶۵۲	۱۰۵۱۷۲۱	قم
۳۰	۱۰,۱۲	۳۶,۳۶	۲۶۵۲	۳۷۸۰۲۱	۲۲۰۰۰	۱۹۵۴۶۹	۲۱۷۴۶۹	۵۹۸۱۴۲	سمنان
۳۱	۹,۸	۳۸,۱۹	۴۸۱۱	۷۴۴۹۵۳	۴۵۴۲۴	۴۱۷۹۰۷	۴۶۳۳۳۱	۱۲۱۳۰۹۵	مرکزی

وضعیت اشتغال و بازار کار: شاخص‌های مرتبط با اشتغال و بازار کار نیز یکی از مهمترین مولفه‌های مبین وضعیت اجتماعی و اقتصادی هر منطقه است. نتایج شاخص‌های مرتبط با نیروی کار بر اساس داده‌های جمع‌آوری شده در سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵، در جداول ۲-۲۸ نشان داده شده است. بر اساس این نتایج در سال ۱۳۹۵ که نرخ بیکاری در سطح کشور برابر ۱۲/۵۷ درصد بوده است. اما در همان زمان نرخ بیکاری استان چهارمحال و بختیاری با اختصاص رقم ۲۱/۰۲ درصد، عنوان رتبه دوم در بین استانهای کشور را به خود اختصاص داده است.

جدول ۲-۲۹: توزیع جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر کشور و استان به تفکیک وضع فعالیت در سال ۱۳۹۵

چهارمحال و بختیاری		کشور		شرح	
سهم از جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر (درصد)	چهارمحال و بختیاری	سهم از جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر (درصد)	جمعیت (نفر)		
۱۰۰	۷۷۲۸۶۲	۱۰۰	۶۶۴۲۱۹۸۹	جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر	
۳۹,۱۱	۳۰۲۲۸۰	۳۹,۰۴	۲۵۹۲۹۲۰۳	کل جمعیت فعال	جمعیت فعال
۳۰,۸۹	۲۳۸۱۷۳۵	۳۴,۱۳	۲۲۶۷۰۹۸۸	شاغل	
۸,۲۲	۶۳۵۴۵	۴,۹۱	۳۲۵۸۲۱۵	بیکار	
۶۰,۶۲	۴۶۸۵۰۱	۶۰,۵۷	۴۰۲۳۱۰۷۲	کل جمعیت غیر فعال	جمعیت غیر فعال
۲۰,۰۷	۱۵۵۱۲۶	۱۸,۴۶	۱۲۲۶۱۶۹۱	محصل	
۳۱,۳۳	۲۴۲۱۲۱	۳۰,۹۶	۲۰۵۶۴۹۲۰	خانه دار	
۴,۰۱	۳۰۹۶۲	۵,۶۱	۳۷۲۵۲۳۷	دارای درآمد بدون کار	
۵,۲۱	۴۰۲۹۲	۵,۵۴	۳۶۷۹۲۲۴	سایر	
۰,۲۷	۲۰۸۱	۰,۳۹	۲۶۱۷۱۴	اظهار نشده	

با نگاهی عمیق‌تر به اطلاعات نیروی کار در می‌یابیم در حالی که در هر ۱۰۰۰ نفر از جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر کشور کمتر از ۵۰ نفر بیکار وجود داشته است در استان چهارمحال و بختیاری به ازای هر

۱۰۰۰ نفر ۸۳ نفر بیکار بوده‌اند. نرخ بیکاری بالا در این استان در کنار یکسان بودن تقریبی نرخ مشارکت اقتصادی، نیز خود موید عدم توسعه‌یافتگی استحقاقی این استان می‌باشد.

علاوه بر وضعیت کلی بیکاری استان و رتبه‌ی آن در بین استان‌های کشور، توزیع سنی و جنسی بیکاری در استان نیز اهمیت ویژه‌ای دارد. جدول ۲-۳۰ وضعیت بیکاری و اشتغال را به تفکیک جنس و گروه‌های سنی نشان می‌دهد. بر اساس اطلاعات جدول مذکور:

- نرخ بیکاری مردان استان در سال ۱۳۹۵ برابر ۱۹/۳۳٪ و نرخ بیکاری زنان استان در سال ۱۳۹۵ برابر ۳۱/۰۴٪ بوده است.
- نرخ مشارکت مردان استان در سال ۱۳۹۵ برابر ۶۵/۹۳٪ و نرخ بیکاری زنان استان در سال ۱۳۹۵ برابر ۱۱/۴۶٪ بوده است.

جدول ۲-۳۰: توزیع وضعیت اشتغال افراد ۱۰ ساله و بالاتر استان چهارمحال و بختیاری به تفکیک جنس

و سن در سال ۱۳۹۵

جنس و سن	جمع	جمعیت فعال					جمعیت غیر فعال					
		جمع	شاغل	بیکار	جمع	محصل	خانه دار	دارای درآمد بدون کار	سایر	نرخ بیکاری	نرخ مشارکت	
مرد و زن	۷۷۲۸۶۲	۳۰۲۲۸۰	۲۳۸۷۳۵	۶۳۵۴۵	۴۶۸۵۰۱	۱۵۵۱۲۶	۲۴۲۱۲۱	۳۰۹۶۲	۴۰۲۹۲	۲۰۸۱	۲۱,۰۲	۳۹,۱۱
۱۴-۱۰ ساله	۷۱۵۸۱	۲۷۰	۲۱۸	۵۲	۷۱۲۸۴	۶۹۴۱۲	۷۳۶	۳	۱۱۳۳	۲۷	۱۹,۲۶	۰,۳۸
۱۹-۱۵ ساله	۶۶۷۱۱	۷۰۳۸	۴۵۵۱	۲۴۸۷	۵۹۶۲۳	۴۷۷۳۳	۷۲۰۶	۱۸	۴۶۶۶	۵۰	۳۵,۳۴	۱۰,۵۵
۲۴-۲۰ ساله	۷۹۷۶۳	۲۵۳۷۲	۱۱۷۶۷	۱۳۶۰۵	۵۴۲۰۶	۲۴۹۵۴	۲۰۶۰۵	۷۲	۸۵۷۵	۱۸۵	۵۳,۶۲	۳۱,۸۱
۲۹-۲۵ ساله	۱۰۰۴۴۷	۵۳۳۳۵	۳۲۲۲۲	۲۱۱۱۳	۴۶۷۲۳	۷۸۹۷	۳۴۵۷۸	۱۵۷	۴۰۹۱	۳۸۹	۳۹,۵۹	۵۳,۱
۳۴-۳۰ ساله	۹۹۴۹۸	۵۵۲۴۲	۴۱۳۳۱	۱۳۹۱۱	۴۳۷۷۶	۲۸۱۲	۳۷۲۹۴	۲۱۹	۳۴۵۱	۴۸۰	۲۵,۱۸	۵۵,۵۲
۳۹-۳۵ ساله	۷۷۹۷۲	۴۴۸۸۶	۳۸۱۴۳	۶۷۴۳	۳۲۷۲۶	۱۱۷۸	۲۹۹۴۵	۲۷۴	۱۳۲۹	۳۶۰	۱۵,۰۲	۵۷,۵۷
۴۴-۴۰ ساله	۶۴۰۵۳	۳۶۲۰۵	۳۳۰۲۶	۳۱۷۹	۲۷۶۲۶	۶۳۶	۲۴۹۱۲	۵۴۵	۱۵۳۳	۲۲۲	۸,۷۸	۵۶,۵۲
۴۹-۴۵ ساله	۵۲۹۳۱	۲۸۵۵۳	۲۷۴۵۹	۱۰۹۴	۲۴۲۴۷	۳۲۷	۲۱۲۶۰	۱۹۱۵	۷۴۵	۱۳۱	۳,۸۳	۵۳,۹۴
۵۴-۵۰ ساله	۴۲۵۲۲	۱۹۹۴۱	۱۹۳۸۰	۵۶۱	۲۲۴۹۹	۱۱۳	۱۷۷۶۳	۴۴۱۹	۲۰۴	۸۲	۲,۸۱	۴۶,۹
۵۹-۵۵ ساله	۳۵۰۱۰	۱۴۹۹۷	۱۴۶۳۴	۳۶۳	۱۹۹۶۰	۴۰	۱۴۹۱۶	۴۹۱۶	۸۸	۵۳	۲,۴۲	۴۲,۸۴
۶۴-۶۰ ساله	۲۷۵۹۴	۹۵۷۳	۹۴۱۲	۱۶۱	۱۷۹۸۹	۱۰	۱۲۰۴۷	۵۸۷۶	۵۶	۳۲	۱,۶۸	۳۴,۶۹
۶۵ ساله و بیشتر	۵۴۷۸۰	۶۸۶۸	۶۵۹۲	۲۷۶	۴۷۸۴۲	۱۴	۲۰۸۵۹	۱۲۵۴۸	۱۴۴۲۱	۷۰	۴,۰۲	۱۲,۵۴

ادامه جدول ۲-۳۰: توزیع وضعیت اشتغال افراد ۱۰ ساله و بالاتر استان چهارمحال و بختیاری به تفکیک

جنس و سن در سال ۱۳۹۵

جنس و سن	جمع	جمعیت غیر فعال					جمعیت فعال			نرخ بیکاری	نرخ مشارکت
		جمع	شاغل	بیکار	جمع	محصل	خانه دار	دارای درآمد بدون کار	سایر		
مرد	۳۹۲۳۷۱	۲۵۸۶۹۰	۲۰۸۶۷۶	۵۰۰۱۴	۱۳۱۷۸۹	۷۹۴۵۷	۱۵۶۵	۲۴۵۸۶	۲۶۱۸۱	۱۹,۳۳	۶۵,۹۳
۱۴-۱۰ ساله	۳۶۵۳۱	۱۷۸	۱۴۲	۳۶	۳۶۳۳۹	۳۵۶۱۴	۳۷	۳	۶۸۵	۲۰,۲۲	۰,۴۹
۱۹-۱۵ ساله	۳۳۴۴۴	۵۸۶۴	۳۸۰۶	۲۰۵۸	۲۷۵۴۱	۲۴۷۷۹	۱۰۶	۱۳	۲۶۴۳	۳۵,۱	۱۷,۵۳
۲۴-۲۰ ساله	۴۰۲۱۶	۲۱۴۸۶	۱۰۸۱۳	۱۰۶۷۳	۱۸۵۶۳	۱۲۳۱۸	۱۶۲	۵۲	۶۰۳۱	۴۹,۶۷	۵۳,۴۳
۲۹-۲۵ ساله	۵۱۶۷۱	۴۴۳۳۰	۲۸۱۴۶	۱۶۱۸۴	۶۹۶۶	۴۰۶۰	۱۸۲	۱۱۲	۲۶۱۲	۳۶,۵۱	۸۵,۷۹
۳۴-۳۰ ساله	۵۱۰۲۶	۴۷۱۱۷	۳۶۱۶۷	۱۰۹۵۰	۳۴۵۸	۱۳۲۶	۱۸۴	۱۴۸	۱۸۰۰	۲۳,۲۴	۹۲,۳۴
۳۹-۳۵ ساله	۳۹۸۹۰	۳۸۰۷۵	۳۲۷۱۸	۵۳۵۷	۱۴۶۷	۵۸۸	۱۵۶	۱۶۴	۵۵۹	۱۴,۰۷	۹۵,۴۵
۴۴-۴۰ ساله	۳۲۷۲۴	۳۱۳۷۰	۲۸۷۴۲	۲۶۲۸	۱۱۴۶	۳۹۴	۱۱۰	۳۰۷	۳۳۵	۸,۳۸	۹۵,۸۶
۴۹-۴۵ ساله	۲۷۰۵۷	۲۵۰۸۹	۲۴۱۹۳	۸۹۶	۱۸۵۳	۲۳۹	۹۷	۱۳۱۲	۲۰۵	۳,۵۷	۹۲,۷۳
۵۴-۵۰ ساله	۲۱۶۶۷	۱۷۹۸۱	۱۷۴۹۲	۴۸۹	۳۶۱۸	۹۱	۷۳	۳۳۶۷	۸۷	۲,۷۲	۸۲,۹۹
۵۹-۵۵ ساله	۱۷۷۱۴	۱۳۶۱۲	۱۳۲۸۳	۳۲۹	۴۰۵۶	۳۱	۹۶	۳۸۸۸	۴۱	۲,۴۲	۷۶,۸۴
۶۴-۶۰ ساله	۱۳۴۷۴	۸۲۹۲	۸۱۴۱	۱۵۱	۵۱۶۵	۷	۹۰	۵۰۵۱	۱۷	۱,۸۲	۶۱,۵۴
۶۵ ساله و بیشتر	۲۶۹۵۷	۵۲۹۶	۵۰۳۳	۲۶۳	۲۱۶۱۷	۱۰	۲۷۲	۱۰۱۶۹	۱۱۱۶۶	۴,۹۷	۱۹,۶۵

ادامه جدول ۲-۳: توزیع وضعیت اشتغال افراد ۱۰ ساله و بالاتر استان چهارمحال و بختیاری به تفکیک

جنس و سن در سال ۱۳۹۵

نرخ مشارکت	نرخ بیکاری	اظهاری نشده	جمعیت غیر فعال					جمعیت فعال			جمع	جنس و سن
			سایر	دارای درآمد بدون کار	خانه دار	محصل	جمع	بیکار	شاغل	جمع		
۱۱,۴۶	۳۱,۰۴	۱۸۹	۱۴۱۱۱	۶۳۷۶	۲۴۰۵۵۶	۷۵۶۶۹	۳۳۶۷۱۲	۱۳۵۳۱	۳۰۰۵۹	۴۳۵۹۰	۳۸۰۴۹۱	زن
۰,۲۶	۱۷,۳۹	۱۳	۴۴۸	۰	۶۹۹	۳۳۷۹۸	۳۴۹۴۵	۱۶	۷۶	۹۲	۳۵۰۵۰	۱۴-۱۰ ساله
۳,۵۳	۳۶,۵۴	۱۱	۲۰۲۳	۵	۷۱۰۰	۲۲۹۵۴	۳۲۰۸۲	۴۲۹	۷۴۵	۱۱۷۴	۳۳۲۶۷	۱۹-۱۵ ساله
۹,۸۳	۷۵,۴۵	۱۸	۲۵۴۴	۲۰	۲۰۴۴۳	۱۲۶۳۶	۳۵۶۴۳	۲۹۳۲	۹۵۴	۳۸۸۶	۳۹۵۴۷	۲۴-۲۰ ساله
۱۸,۴۶	۵۴,۷۴	۱۴	۱۴۷۹	۴۵	۳۴۳۹۶	۳۸۳۷	۳۹۷۵۷	۴۹۲۹	۴۰۷۶	۹۰۰۵	۴۸۷۷۶	۲۹-۲۵ ساله
۱۶,۷۶	۳۶,۴۴	۲۹	۱۶۵۱	۷۱	۳۷۱۱۰	۱۴۸۶	۴۰۳۱۸	۲۹۶۱	۵۱۶۴	۸۱۲۵	۴۸۴۷۲	۳۴-۳۰ ساله
۱۷,۸۹	۲۰,۳۵	۱۲	۷۷۰	۱۱۰	۲۹۷۸۹	۵۹۰	۳۱۲۵۹	۱۳۸۶	۵۴۲۵	۶۸۱۱	۳۸۰۸۲	۳۹-۳۵ ساله
۱۵,۴۳	۱۱,۴	۱۴	۱۱۹۸	۲۳۸	۲۴۸۰۲	۲۴۲	۲۶۴۸۰	۵۵۱	۴۲۸۴	۴۸۳۵	۳۱۳۲۹	۴۴-۴۰ ساله
۱۳,۳۹	۵,۷۲	۱۶	۵۴۰	۶۰۳	۲۱۱۶۳	۸۸	۲۲۳۹۴	۱۹۸	۳۲۶۶	۳۴۶۴	۲۵۸۷۴	۴۹-۴۵ ساله
۹,۴	۳,۶۷	۱۴	۱۱۷	۱۰۵۲	۱۷۶۹۰	۲۲	۱۸۸۸۱	۷۲	۱۸۸۸	۱۹۶۰	۲۰۸۵۵	۵۴-۵۰ ساله
۸,۰۱	۲,۴۵	۷	۴۷	۱۰۲۸	۱۴۸۲۰	۹	۱۵۹۰۴	۳۴	۱۳۵۱	۱۳۸۵	۱۷۲۹۶	۵۹-۵۵ ساله
۹,۰۷	۰,۷۸	۱۵	۳۹	۸۲۵	۱۱۹۵۷	۳	۱۲۸۲۴	۱۰	۱۲۷۱	۱۲۸۱	۱۴۱۲۰	۶۴-۶۰ ساله
۵,۶۵	۰,۸۳	۲۶	۳۲۵۵	۲۳۷۹	۲۰۵۸۷	۴	۲۶۲۲۵	۱۳	۱۵۵۹	۱۵۷۲	۲۷۸۲۳	۶۵ ساله و بیشتر

ادامه جدول ۲-۳۰: توزیع وضعیت اشتغال افراد ۱۰ ساله و بالاتر استان چهارمحال و بختیاری به تفکیک

جنس و سن در سال ۱۳۹۵

جنس و سن	جمع	جمعیت فعال			جمعیت غیر فعال				نرخ مشارکت	نرخ بیکاری	اظهاری نشده	
		جمع	شاغل	بیکار	جمع	محصل	خانه دار	دارای درآمد بدون کار				سایر
زن	۳۸۰۴۹۱	۴۳۵۹۰	۳۰۰۵۹	۱۳۵۳۱	۳۳۶۷۱۲	۷۵۶۶۹	۲۴۰۵۵۶	۶۳۷۶	۱۴۱۱۱	۱۸۹	۳۱،۰۴	۱۱،۴۶
۱۴-۱۰ ساله	۳۵۰۵۰	۹۲	۷۶	۱۶	۳۴۹۴۵	۳۳۷۹۸	۶۹۹	۰	۴۴۸	۱۳	۱۷،۳۹	۰،۲۶
۱۹-۱۵ ساله	۳۳۲۶۷	۱۱۷۴	۷۴۵	۴۲۹	۳۲۰۸۲	۲۲۹۵۴	۷۱۰۰	۵	۲۰۲۳	۱۱	۳۶،۵۴	۳،۵۳
۲۴-۲۰ ساله	۳۹۵۴۷	۳۸۸۶	۹۵۴	۲۹۳۲	۳۵۶۴۳	۱۲۶۳۶	۲۰۴۴۳	۲۰	۲۵۴۴	۱۸	۷۵،۴۵	۹،۸۳
۲۹-۲۵ ساله	۴۸۱۷۷۶	۹۰۰۵	۴۰۷۶	۴۹۲۹	۳۹۷۵۷	۳۸۳۷	۳۴۳۹۶	۴۵	۱۴۷۹	۱۴	۵۴،۷۴	۱۸،۴۶
۳۴-۳۰ ساله	۴۸۴۷۲	۸۱۲۵	۵۱۶۴	۲۹۶۱	۴۰۳۱۸	۱۴۸۶	۳۷۱۱۰	۷۱	۱۶۵۱	۲۹	۳۶،۴۴	۱۶،۷۶
۳۹-۳۵ ساله	۳۸۰۸۲	۶۸۱۱	۵۴۲۵	۱۳۸۶	۳۱۲۵۹	۵۹۰	۲۹۷۸۹	۱۱۰	۷۷۰	۱۲	۲۰،۳۵	۱۷،۸۹
۴۴-۴۰ ساله	۳۱۳۲۹	۴۸۳۵	۴۲۸۴	۵۵۱	۲۶۴۸۰	۲۴۲	۲۴۸۰۲	۲۳۸	۱۱۹۸	۱۴	۱۱،۴	۱۵،۴۳
۴۹-۴۵ ساله	۲۵۸۷۴	۳۴۶۴	۳۲۶۶	۱۹۸	۲۲۳۹۴	۸۸	۲۱۱۶۳	۶۰۳	۵۴۰	۱۶	۵،۷۲	۱۳،۳۹
۵۴-۵۰ ساله	۲۰۸۵۵	۱۹۶۰	۱۸۸۸	۷۲	۱۸۸۸۱	۲۲	۱۷۶۹۰	۱۰۵۲	۱۱۷	۱۴	۳،۶۷	۹،۴
۵۹-۵۵ ساله	۱۷۲۹۶	۱۳۸۵	۱۳۵۱	۳۴	۱۵۹۰۴	۹	۱۴۸۲۰	۱۰۲۸	۴۷	۷	۲،۴۵	۸،۰۱
۶۴-۶۰ ساله	۱۴۱۲۰	۱۲۸۱	۱۲۷۱	۱۰	۱۲۸۲۴	۳	۱۱۹۵۷	۸۲۵	۳۹	۱۵	۰،۷۸	۹،۰۷
۶۵ ساله و بیشتر	۲۷۸۲۳	۱۵۷۲	۱۵۵۹	۱۳	۲۶۲۲۵	۴	۲۰۵۸۷	۲۳۷۹	۳۲۵۵	۲۶	۰،۸۳	۵،۶۵

• رتبه اول بیکاری در بین رده‌های مختلف سنی به رده‌ی سنی ۲۴-۲۰ ساله اختصاص دارد. نرخ

بیکاری این رده سنی در سال ۱۳۹۵ برابر ۵۳/۶۲٪ بوده است. پس از رده سنی ۲۴-۲۰ ساله رده سنی

۲۵-۲۹ ساله با نرخ بیکاری $39/59\%$ در رتبه دوم قرار می‌گیرد. نرخ بیکاری رده‌های سنی مذکور در بین زنان حادث‌تر می‌باشد. نرخ بیکاری زنان ۲۰-۲۴ ساله استان برابر $75/45\%$ و نرخ بیکاری زنان ۲۵-۲۹ ساله استان برابر $54/74\%$ بوده است.

- $75/6\%$ از کل بیکاران مرد در رده‌ی سنی ۲۰-۳۴ ساله قرار دارند.
- $79/9\%$ از کل بیکاران زن در رده‌ی سنی ۲۰-۳۴ ساله قرار دارند.

نکات فوق و بسیاری از قرائن و شواهد دیگر حاکی از بحرانی بودن وضعیت اشتغال و به ویژه اشتغال جوانان استان می‌باشد. این موضوع از سویی مبین وجود مشکل و عقب‌ماندگی اقتصادی و اجتماعی در استان بوده و از سویی نشان‌گر وجود پتانسیل بسیار مطلوب برای توسعه می‌باشد. بنابراین توجه و عدم غفلت به این موضوع در تدوین برنامه‌های توسعه‌ای از ضروریات بوده و می‌تواند نقش به‌سزایی در توسعه پایدار استان ایفاء نماید.

۲-۵- وضعیت توسعه یافتگی استان چهارمحال و بختیاری

در سال ۱۳۵۷ که انقلاب شکوهمند اسلامی ایران به پیروزی رسید، کشور از عدم توازن توسعه‌ای رنج می‌برد. در آن زمان بر اثر سیاست‌های رژیم ستم‌شاهی، بودجه و امکانات کشور به طور عادلانه توزیع نمی‌شد و این امر موجب تشکیل معدود قطب‌های توسعه‌یافته و مناطق فراوان عقب‌نگه داشته شده در کشور شده بود. متأسفانه استان چهارمحال و بختیاری نیز در زمره‌ی مناطق توسعه نیافته حاصل از سیاست‌های رژیم ستم‌شاهی قرار داشت. پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و حلول عزم و اراده برای رسیدگی به مناطق محروم، اقداماتی انجام و خدماتی در این استان ارائه گردید. خدماتی مانند تامین جاده، برق‌رسانی، آبرسانی ساخت حمام، مدرسه و خانه بهداشت و نظایر آن. این اقدامات و خدمات ارائه شده در سال‌های اولیه انقلاب که با هدف محرومیت زدایی ارائه میشد موجب کاهش بخشی از آلام زندگی مردم این استان گردید. لیکن به موازات ارائه این خدمات اولاً جمعیت استان با

شتابی بی‌سابقه افزایش روزافزونی را تجربه می‌کرد و جمعیت بیشتر امکانات و خدمات بستر و جدیدتری را مطالبه می‌کرد. همچنین ارائه خدمات و اقدامات توسعه‌ای مختص این استان نبود و در کلیه مناطق کشور ارائه خدمات و توسعه امکانات با حرکتی انقلابی و جهادی در حال انجام بود. از سوی دیگر خلاء برنامه و سندهای توسعه‌ای جامع برای کشور موجب گردید تا فشارهای افراد ذی نفوذ مانند نمایندگان مجلس و برخی مقامات بخشی‌نگر، تخصیص منابع توسعه‌ی زیرساخت‌ها، سرمایه‌گذاری‌ها از فضای عدالت به نحوی فاصله بگیرد که پس از گذشت نزدیک به ۴۰ سال از عمر انقلاب شکوهمند اسلامی نه تنها فاصله‌ی توسعه‌ای استان‌ها و مناطق مختلف کشور کمتر نشده است بلکه فاصله توسعه‌ای بین استانی در بسیاری از جهات بیشتر هم شده است. بیکاری زیاد و نگران‌کننده، سهم ناچیز استان چهارمحال و بختیاری از GDP کل کشور گویای شکاف عمیق توسعه‌ای بوجود آمده بین استان چهارمحال و بختیاری با سایر نقاط کشور می‌باشد.

موقعیت استان از نظر توسعه‌یافتگی در کشور: از آنجایی که توسعه مفهومی فراتر از رشد اقتصادی دارد، اندازه‌گیری توسعه‌یافتگی نیز صرفاً با یک یا چند شاخص اقتصادی امکان‌پذیر نمی‌باشد. قبلاً گفته شد که با تغییر تدریجی مفهوم توسعه، شاخص‌های اندازه‌گیری توسعه نیز دستخوش تغییر شدند. شاخص‌هایی چون رشد اقتصادی، رفاه اقتصادی، کیفیت زندگی، شاخص رفاه و خوب‌زیستی، شاخص توسعه انسانی (HDI)، شاخص رفاه اقتصادی پایدار ($ISEW$)، شاخص نماگر پیشرفت واقعی (GPI) و شاخص توسعه پایدار (SDI) از مهمترین شاخص‌هایی هستند که در طی زمان، توسط موسسات بین‌المللی برای ارزیابی توسعه معرفی شده‌اند. لیکن برخی از شاخص‌های مذکور شاخص‌های تک بعدی و برخی نیز از نظر محاسبه‌ای شاخص‌هایی هستند که محاسبه آنها به دلیل نبود آمار و اطلاعات امکان‌پذیر نیست. از بین شاخص‌های مذکور، شاخص توسعه انسانی (HPI) شاخصی است که در سال ۱۹۹۰ توسط $UNDP$ برای رتبه‌بندی کشورها معرفی گردید. این شاخص در واقع سعی دارد بر حسب نماگرهای اقتصادی، رفاه اجتماعی، درآمد، سلامتی و آموزش موقعیت توسعه‌ای کشورها (یا

مناطق) را مشخص و قابل مقایسه نماید. شاخص توسعه‌ی انسانی در عمل از ترکیب سه شاخص مهم و قابل سنجش نرخ باسوادی، امید به زندگی و سرانه *GDP* حاصل می‌گردد.

جدول ۲-۳۱ سه شاخص مذکور را برای استانهای کشور به نمایش گذاشته است. استان چهارمحال و بختیاری از نظر نرخ باسوادی جمعیت ۶ ساله و بالاتر رتبه‌ی ۲۲، از نظر شاخص امید به زندگی دارای رتبه‌ی ۲۶ و از نظر شاخص محصول ناخالص داخلی سرانه رتبه ۲۳ را در بین استانهای کشور داراست.

برای محاسبه‌ی شاخص توسعه‌ی انسانی (*HDI*)، لازم است سه شاخص مذکور به نحو مقتضی با یکدیگر ترکیب و میانگین (یا میانگین موزونی) از آنها حاصل شود. ولی ایرادی که در محاسبه‌ی پیش می‌آید این است که واحد اندازه‌گیری هر سه شاخص یکسان نیست و لذا محاسبه میانگین دارای ایراد مفهومی می‌گردد. یکی از راه‌های حل این مشکل استفاده از امتیازهای استاندارد می‌باشد. اگر در یک مجموعه داده، از هر داده‌ای میانگین را کسر و نتیجه را بر انحراف معیار تقسیم کنیم داده‌های استاندارد حاصل می‌شود. داده‌های استاندارد بدون واحد بوده، دارای میانگین صفر و انحراف معیار ۱ می‌باشند و لذا می‌توان بدون نگرانی میانگین (یا میانگین موزون) آنها را محاسبه نمود. جدول ۲-۳۱ امتیازات استاندارد میزان باسوادی، امید به زندگی و سرانه *GDP* و شاخص توسعه انسانی (*HDI*) محاسبه شده بر اساس آنها را نشان می‌دهد.

همانطوری که اطلاعات جدول مذکور نشان می‌دهد استان چهارمحال و بختیاری از نظر شاخص توسعه انسانی از میانگین کشوری بسیار ضعیف‌تر بوده و در بین ۳۱ استان کشور دارای رتبه ۲۶ بوده و از استان‌های برخوردار مانند بوشهر، تهران، یزد، البرز و اصفهان فاصله‌ی بسیار ناعادلانهای دارد.

جدول ۲-۳۱: مقایسه نرخ باسوادی، امید به زندگی و سرانه محصول ناخالص داخلی استان‌های کشور

رتبه	سرانه محصول ناخالص داخلی ریال	امید به زندگی در بدو تولد		نرخ باسوادی جمعیت ۶ ساله و بالاتر		استان
		رتبه	امید به زندگی	رتبه	نرخ باسوادی	
	۱۳۲,۶۶		۷۲,۴		۸۷,۶۴	کل کشور
۱	۳۶۷,۹۱	۵	۷۳	۶	۸۹,۲۱	بوشهر
۲	۲۲۰,۹۲	۵	۷۳	۴	۹۰,۸۶	یزد
۳	۲۱۲,۶۳	۹	۷۲,۹	۱	۹۲,۹۱	تهران
۴	۱۶۲,۴۴	۱۱	۷۲,۵	۱۴	۸۷	مرکزی
۵	۱۵۶,۸۲	۲۳	۷۱,۳	۳	۹۱,۴۹	سمنان
۶	۱۵۳,۰۵	۵	۷۳	۵	۸۹,۹۳	اصفهان
۷	۱۵۱,۱۵	۲۵	۷۰,۸	۱۲	۸۷,۸۴	هرمزگان
۸	۱۴۶,۷۴	۱۳	۷۲,۴	۱۱	۸۸,۶۵	قزوین
۱۰	۱۲۷,۵۰	۱۰	۷۲,۸	۲	۹۲,۲۳	البرز
۹	۱۳۱,۶۸	۱۴	۷۲,۳	۱۶	۸۶,۳	خوزستان
۱۱	۱۲۶,۹۴	۳	۷۳,۲	۱۰	۸۸,۶۹	مازندران
۱۲	۱۲۶,۳۲	۱۴	۷۲,۳	۱۸	۸۵,۴۴	کرمان
۱۳	۱۱۶,۰۴	۱۶	۷۲,۲	۸	۸۸,۸۳	فارس
۱۴	۱۰۷,۰۸	۴	۷۳,۱	۲۱	۸۴,۸۳	زنجان
۱۶	۱۰۳,۵۳	۲۰	۷۱,۶	۷	۸۹,۰۸	خراسان رضوی
۱۷	۱۰۲,۲۹	۱	۷۳,۳	۱۳	۸۷,۳۲	گیلان
۱۵	۱۰۶,۴۶	۲۴	۷۱	۲۴	۸۴,۵۳	کرمانشاه
۱۹	۱۰۱,۷۹	۱۷	۷۲,۱	۱۹	۸۴,۹۶	همدان
۱۸	۱۰۲,۱۳	۱۹	۷۱,۸	۲۷	۸۳,۰۶	اردبیل
۲۰	۹۹,۴۸	۱۱	۷۲,۵	۲۳	۸۴,۷	آذربایجان شرقی
۲۱	۹۴,۵۱	۱	۷۳,۳	۹	۸۸,۷۳	قم
۲۲	۹۲,۶۱	۲۸	۷۰,۶	۲۰	۸۴,۹۲	ایلام
۲۳	۸۵,۲۲	۲۶	۷۰,۷	۲۲	۸۴,۷	چهارمحال و بختیاری
۲۴	۸۳,۹۲	۲۹	۶۹,۵	۱۵	۸۶,۷۹	خراسان جنوبی
۲۹	۷۸,۹۳	۵	۷۳	۱۷	۸۶,۱	گلستان
۲۵	۸۲,۶۶	۲۶	۷۰,۷	۲۶	۸۳,۲۷	خراسان شمالی
۲۶	۸۱,۱۶	۲۱	۷۱,۵	۲۸	۸۲,۹۸	لرستان
۳۰	۷۷,۱۸	۱۸	۷۲	۲۵	۸۴,۳۵	کهگیلویه و بویراحمد
۲۷	۷۹,۶۷	۲۱	۷۱,۵	۲۹	۸۲,۰۴	آذربایجان غربی
۲۸	۷۹,۲۷	۳۰	۶۹,۴	۳۰	۸۱,۵۱	کردستان
۳۱	۵۹,۴۵	۳۱	۶۸,۳	۳۱	۷۶,۰۳	سیستان و بلوچستان

جدول ۲-۳۲: رتبه استانها از نظر شاخص توسعه انسانی

رتبه	شاخص توسعه انسانی		امتیاز استاندارد امید به زندگی در بدو تولد	امتیاز استاندارد نرخ باسوادی جمعیت ۶ ساله و بالاتر	استان
	مقدار شاخص	امتیاز استاندارد سرانه محصول ناخالص داخلی			
۱	۱,۹۴	۴,۱۳	۰,۹۰	۰,۷۸	بوشهر
۲	۱,۳۹	۱,۵۱	۰,۸۳	۱,۸۳	تهران
۳	۱,۲۷	۱,۶۵	۰,۹۰	۱,۲۵	یزد
۴	۰,۸۲	۰,۰۷	۰,۷۵	۱,۶۳	البرز
۵	۰,۸۰	۰,۵۰	۰,۹۰	۰,۹۹	اصفهان
۶	۰,۵۹	۰,۰۶	۱,۰۶	۰,۶۴	مازندران
۷	۰,۵۲	۰,۵۷	۰,۴۴-	۱,۴۳	سمنان
۸	۰,۴۸	۰,۴۰	۰,۴۳	۰,۶۳	قزوین
۹	۰,۴۴	۰,۶۶	۰,۵۱	۰,۱۶	مرکزی
۱۰	۰,۴۴	۰,۴۸-	۱,۱۴	۰,۶۵	قم
۱۱	۰,۳۵	۰,۳۵-	۱,۱۴	۰,۲۵	گیلان
۱۲	۰,۲۸	۰,۱۲-	۰,۲۷	۰,۶۸	فارس
۱۳	۰,۱۵	۰,۱۴	۰,۳۵	۰,۰۴-	خوزستان
۱۴	۰,۰۹	۰,۲۷-	۰,۹۸	۰,۴۵-	زنجان
۱۵	۰,۰۷	۰,۳۳-	۰,۲۱-	۰,۷۵	خراسان رضوی
۱۶	۰,۰۴	۰,۰۵	۰,۳۵	۰,۲۸-	کرمان
۱۷	۰,۰۲	۰,۷۵-	۰,۹۰	۰,۰۹-	گلستان
۱۸	۰,۰۱	۰,۴۷	۰,۸۴-	۰,۴۰	هرمزگان
۱۹	۰,۱۳-	۰,۴۰-	۰,۵۱	۰,۴۹-	آذربایجان شرقی
۲۰	۰,۱۹-	۰,۳۶-	۰,۱۹	۰,۴۱-	همدان
۲۱	۰,۴۲-	۰,۷۸-	۰,۱۱	۰,۵۹-	کهگیلویه و بویراحمد
۲۲	۰,۴۵-	۰,۳۵-	۰,۰۵-	۰,۹۵-	اردبیل
۲۳	۰,۵۰-	۰,۲۸-	۰,۶۸-	۰,۵۴-	کرمانشاه
۲۴	۰,۶۵-	۰,۵۱-	۱,۰۰-	۰,۴۳-	ایلام
۲۵	۰,۶۶-	۰,۷۱-	۰,۲۹-	۰,۹۷-	لرستان
۲۶	۰,۶۸-	۰,۶۴-	۰,۹۲-	۰,۴۹-	چهارمحال و بختیاری
۲۷	۰,۷۵-	۰,۷۳-	۰,۲۹-	۱,۲۴-	آذربایجان غربی
۲۸	۰,۸۱-	۰,۶۶-	۱,۸۷-	۰,۱۰	خراسان جنوبی
۲۹	۰,۸۳-	۰,۶۸-	۰,۹۲-	۰,۸۹-	خراسان شمالی
۳۰	۱,۳۶-	۰,۷۴-	۱,۹۵-	۱,۳۹-	کردستان
۳۱	۲,۲۸-	۱,۰۷-	۲,۸۳-	۲,۹۳-	سیستان و بلوچستان

۲-۶- استان چهارمحال و بختیاری در برنامه‌های توسعه‌ای کشور

در فصل قبل گفته شد که به منظور پیشرفت و نیل به توسعه در ایران تعداد ۶ برنامه در حکومت پهلوی تهیه گردید. در زمان حکومت جمهوری اسلامی نیز تا زمان تدوین این گزارش تعداد ۶ برنامه توسعه‌ای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برای کشور تهیه و تدوین شده است. بر اثر یک تفکر و نگرش سنتی حکومتی در ایران، از دیرباز تصمیمات مدیریتی به صورت متمرکز و از بالا به پایین اتخاذ می‌شده است. در زمینه‌ی تدوین برنامه نیز (به جز در مواردی نادر) این قاعده جاری و ساری بوده است. البته با گذر زمان و انباشت تجربه، اقداماتی در راستای تمرکز زدایی صورت پذیرفته و در برنامه‌های متاخر نشانه‌هایی از سهیم کردن استان‌ها در تهیه، تدوین و اجرای برنامه‌های توسعه‌ای با به چشم می‌خورد.

استان و قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی

ایران: برنامه اول توسعه که برای پوشش بازه‌ی زمانی ۷۲-۱۳۶۸ تهیه شده بود یک برنامه کلان‌نگر بوده و در متن این قانون نامی از هیچ یک از استان‌های کشور به چشم نمی‌خورد. در این قانون واژه استان نیز تنها در دو مورد به کار رفته است. یک مورد تبصره ۵ ماده واحده قانون که در آن آمده است: "توزیع سالانه اعتبارات سرمایه‌گذاریهای ثابت بین استانهای مختلف در طول برنامه باید به گونه‌ای صورت پذیرد که در انتهای برنامه، برخورداری بخش‌های محروم از امکانات آموزشی - بهداشتی و راه مناسب روستایی، اشتغال و برق‌رسانی بر مبنای گزارش اجمالی شناسایی بخش‌های محروم (مرحله ششم) سازمان برنامه و بودجه حداقل مطابق برخورداری بخشهای غیر محروم در سال ۱۳۶۸ باشد."

مورد دوم نیز تبصره ۵۲ ماده واحده می‌باشد که در آن آمده است: "صدور هر گونه موافقت اصولی صنعتی، کشاورزی و دامی برای مراکز استان‌های برخوردار ممنوع است. دولت و شرکتهای و مؤسساتی دولتی و وابسته به دولت مجاز به تأسیس هیچ گونه واحد صنعتی، کشاورزی و دامی در مراکز استان‌های برخوردار نمی‌باشند."

همچنین تهیه‌ی برش استانی برنامه‌های توسعه‌ای نیز در دستور کار هیچ مرجعی نبوده و با توجه به رهنمون‌های کلی برنامه، فعالیت‌های دولت در طی سالهای اجرای برنامه‌ی مذکور برنامه‌سپری گردید.

استان و قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی

ایران: جستجو در متن قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی که برای سالهای ۷۸-۱۳۷۴ تدوین شده بود نیز برای یافتن نام بیشتر استان‌ها از جمله چهارمحال و بختیاری هیچ نتیجه‌ای را در بر ندارد. اما واژه استان در موارد متعددی در این قانون به چشم می‌خورد. از جمله در تبصره دوم قانون مذکور آمده‌است: **"دولت موظف است در جهت اجرای سیاست‌های تمرکززدایی و افزایش نقش استان‌ها در اجرای برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، موارد ذیل را در تنظیم لوایح بودجه سالانه به اجراء گذارد:..."**

همچنین در بخش دوم قانون که خط مشی‌های اساسی ترسیم شده است اولین خطی مشی به صورت زیر نگاشته شده است:

" ۱- تقسیم بهینه منابع و امکانات عمومی با تعیین ضرایب وضع موجود استان‌ها و مناطق و تلاش در رساندن استان‌ها و مناطقی که در ابتدای برنامه درامور اجتماعی و اقتصادی پایین‌تر از میانگین هستند به حد نصاب متوسط کشور."

ایجاد شورهای اسلامی استان، شهرستان، شهر و روستا از موارد دیگری است که قانون برنامه دوم توسعه در راستای افزایش نقش استان‌ها صراحتاً به آن اشاره داشته است. علاوه بر موارد مورد اشاره، در موارد معدود دیگری قانون برنامه دوم توسعه، در راستای افزایش مشارکت استانها و تمرکز زدایی اختیارات و تکالیفی را برای استان‌ها در نظر گرفته است.

استان و قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی

ایران: در برنامه‌ی سوم توسعه (سالهای ۸۳-۱۳۷۹) نیز به جز در یک مورد که دولت مکلف به کاهش

میزان آلودگی هوای شهرهای تهران، مشهد، تبریز، اهواز، اراک، شیراز و اصفهان در حد استانداردهای سازمان بهداشت جهانی شده است از هیچ استان یا شهر دیگری به طور مستقیم یاد نشده است. اما در این برنامه با تاکید بسیار زیاد بر تمرکز زدایی تکالیف مختلفی برای استان‌ها در نظر گرفته شده و تواتر واژه‌ی استان در آن خیلی بیش از برنامه‌های قبلی کشور است. در برنامه سوم، برای اولین بار در نظام برنامه‌ریزی کشور فصلی تحت عنوان "نظام درآمد- هزینه استان" به برنامه افزوده شده و در اولین ماده‌ی ذیل فصل مذکور که ماده ۷۰ قانون برنامه است آمده است: **"به منظور تصمیم‌گیری، تصویب، هدایت، هماهنگی و نظارت در امور برنامه‌ریزی و توسعه و عمران استانها، در چارچوب برنامه‌ها و سیاست‌ها و خط مشی‌های کلان کشور، شورای برنامه‌ریزی و توسعه هر استان به ریاست استاندار تشکیل می‌شود."** سپس در همین فصل ضمن ارائه ترکیب اعضاء و وظایف شورای مذکور تهیه‌ی **برنامه‌های توسعه‌ای بلند مدت، میان مدت و کوتاه مدت برای استان** بر عهده‌ی این شورا گذاشته شده است. تشکیل خزانه معین استان و ارائه راهکارهایی به منظور افزایش درآمدهای استانی و هزینه‌های متناسب با درآمدهای استانی از دیگر موارد قابل اشاره در برنامه سوم توسعه است.

اگرچه در برنامه‌ی سوم توسعه، تهیه برنامه‌های توسعه‌ای استانی به صراحت به عنوان تکلیف قانونی شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان‌ها مشخص شده بود ولی با توجه به نبود پیشینه‌ی برنامه‌ریزی منطقه‌ای و عدم وجود تخصص و تجربه کافی در استان‌ها این تکلیف قانونی عملی نشد و همانند قبل اداره کشور بدون وجود سند توسعه‌ی استانی ادامه یافت. ولی در طول سال‌های این برنامه سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور با برگزاری جلسات و سمینارهایی آمادگی نسبی برای تهیه سندهای استانی را در استان‌ها فراهم نمود و بر اساس انتقال تجربیات مقدمات تهیه اسناد استانی فراهم گردید.

استان و قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی

ایران: در برنامه‌ی چهارم توسعه که بستر زمانی سالهای ۸۹-۱۳۸۴ را هدف گرفته بود نیز اگرچه نام چند استان مانند استان‌های تهران، گلستان، مازندران و گیلان و چند کلان شهر مانند اصفهان و مشهد

را می‌توان یافت اما به جز این موارد به نام استان‌های دیگر به طور مستقیم اشاره‌ای نشده است. در این برنامه نیز مانند برنامه سوم، تدوین‌گران برنامه سعی داشته‌اند تا نقش استان‌ها در توسعه کشور مغفول نباشد. ماده ۷۲ قانون برنامه چهارم به طور صریح و روشن دولت را مکلف کرده است تا به منظور توزیع متناسب جمعیت و فعالیتها در پهنه سرزمین، باهدف استفاده کارآمد از قابلیتها و مزیت‌های کشور، با استفاده از مطالعات انجام شده، سند ملی آمایش سرزمین را در سه سطح کلان، بخشی و استانی تهیه و بر این اساس نقش هر استان را در توسعه کل کشور مشخص نماید. کاری که متأسفانه الان هم که در سال اول اجرای برنامه ششم قرار داریم هم به سرانجام مطلوب نرسیده و بسیاری از استان‌ها نتوانسته‌اند تا سند آمایش استانی را به طور کامل تدوین کنند. به همین دلیل از نظر برنامه‌ای نقش استان‌ها و به ویژه استان چهارمحال و بختیاری در توسعه کشور کاملاً شفاف نبوده و مسوولین ارشد استانی در تمامی ادوار، گاه با اتکاء بر برنامه‌های مقطعی تهیه شده برای استان و گاه حتی بدون هیچ برنامه و راهبرد مدون و صرفاً بر اساس تجربیات و علائق شخصی دوران مدیریت خود را سپری نموده‌اند.

نکته‌ی شایات توجه و امیدوار کننده برنامه چهارم توسعه، اصرار برنامه بر تهیه و تدوین برنامه‌های توسعه‌ای استانی می‌باشد. در ماده ۱۵۵ این قانون آمده است: *«کلیه عملیات اجرایی، طرح‌های تملک دارائی‌های سرمایه‌ای و سرمایه‌گذاری که در سالهای برنامه چهارم بر مبنای اسناد ملی توسعه بخشی، اسناد ملی توسعه استانی و اسناد ملی توسعه ویژه، با خصوصیات ذیل و بر مبنای این قانون به تصویب هیأت وزیران می‌رسد، سازماندهی و اجرا می‌شود... سند توسعه استان، سندی راهبردی است که با توجه به قابلیتها، محدودیتها و تنگناهای توسعه استان، اصلی‌ترین جهت‌گیریها در زمینه جمعیت و نیروی انسانی، منابع طبیعی، زیربناها و فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و هدف‌های کمی و کیفی بلندمدت و میان‌مدت توسعه استان را در چارچوب راهبردهای کلان برنامه چهارم و سند ملی آمایش سرزمین و طرح‌های توسعه و عمران و اسناد ملی توسعه بخشی تبیین می‌نماید.»*

بر اساس این تاکید، سندی تحت عنوان سند توسعه‌ی ملی استان چهارمحال و بختیاری، برای پوشش زمانی سالهای مقارن با برنامه چهارم تهیه و تدوین گردید. مراحل تهیه و تدوین این سند به این ترتیب بوده که ابتدا شرح خدمات و دستورالعملی یکسان توسط دفتر آمایش و توسعه و هماهنگی امور استانهای سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی وقت کشور به کلیه استانها ارسال گردید. سپس سازمانهای مدیریت و برنامه‌ریزی استان چهارمحال و بختیاری با همکاری دستگاههای اجرایی و در تعامل با کارگروهها و شورای برنامه‌ریزی و توسعه، متن اولیه پیشنهادی را تدوین نمود. این متن شامل اصلی‌ترین قابلیت‌ها، تنگناها و محدودیت‌های توسعه‌ای، مسائل سیاسی، هدفهای توسعه بلند مدت، سیاستهای اجرایی و اقدامهای اولویت‌دار در برنامه‌ی چهارم بود که پس از بررسی در جلسات متعدد کارشناسی و کمیته‌های فنی شورای برنامه‌ریزی تصویب و به مرکز ارسال گردید. سند ارسالی در شورای تلفیق و ستاد برنامه سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور بررسی و جهت تصویب به هیات محترم دولت فرستاده شد. این سند در جلسه ۱۳۸۴/۴/۵ هیات دولت به تصویب رسید. سند مذکور تنها سند استانی است که دارای مصوبه هیات دولت می‌باشد.

همچنین با توجه به تکلیف برنامه مبنی بر تهیه سند آمایش استانی در سال ۱۳۸۵ تلاش‌هایی از سوی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی وقت استان آغاز گردید. با تصمیم دولت نهم برای انحلال سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و ادغام سازمانهای مدیریت استانی در استانداریها، تهیه سند آمایش مسکوت ماند و علیرغم تاکید برنامه‌های توسعه‌ای کشور برای تهیه این سند، سند آمایش استان تاکنون تهیه نشده است. لیکن بر اساس اخبار موثق، سند آمایش استان در دست تهیه است و امید می‌رود با توجه به تکلیف ماده ۲۶ قانون برنامه‌ی ششم توسعه (مبنی بر مکلف بودن دولت مبنی بر تهیه سندهای آمایش ملی و استانی در طول سال اول اجرای برنامه) در سال ۱۳۹۶ سند آمایش استان تدوین نهایی و آماده بهره‌برداری باشد.

استان و قانون برنامه پنم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی

ایران: در برنامه‌ی پنجم (۹۴-۱۳۹۰) نیز همانند برنامه‌های سوم و چهارم سعی تهیه‌کنندگان برنامه در برجسته کردن نقش استان‌ها در توسعه‌ی کشور بوده است. در این راستا تاکید بر تشکیل شورای برنامه‌ریزی و توسعه‌ی استان‌ها و شهرستان‌ها و تاکید بر تهیه برنامه‌های توسعه‌ای منطقه‌ای و استانی و سند آمایش قابل مشاهده است. با توجه به تکلیف برنامه مبنی بر تهیه سند توسعه‌ی استانی، در استان چهارمحال و بختیاری نیز برای سال‌های برنامه‌ی پنجم، برنامه عملیاتی استان چهارمحال و بختیاری استان به تفکیک شهرستان تهیه شده است. سند مذکور در سال ۱۳۹۰ برای ۷ شهرستان استان در قالب ۲۰ فصل و ۶۴ برنامه تدوین شده است. در این سند پس از تبیین وضع موجود شهرستان‌ها و مناطق پیش‌بینی وضع آینده، چشم‌اندازها و اهداف کلی و راهبردهای توسعه استان و شهرستان‌ها در بخش‌های ۱۸ گانه توسعه برای سال‌های ۹۴-۱۳۹۰ (سال‌های اجرای برنامه پنجم) تدوین شده است. در تهیه این سند به اسناد بالادستی از جمله سند چشم‌انداز کشور و برنامه‌ی پنجم توسعه توجه شده است و سعی بر این بوده برنامه‌ای قابل تحقق و به دور از آرمان‌خواهی و زیاده طلبی تدوین گردد.

استان و قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی

ایران: تواتر واژه‌ی استان در برنامه‌ی ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بسیار زیاد و بی‌سابقه است. لذا به نظر می‌رسد در این برنامه نقش استان‌ها و تمرکز زدائی در مقایسه با برنامه‌های قبل رشد قابل ملاحظه‌ای داشته است. همچنین به لحاظ اثر بخشی در موادی از قانون نقش استان‌ها برجسته‌تر شده است. به عنوان مثال در بند ح ماده ۷ قانون مذکور آمده است: *"دولت مکلف است از سال اول اجرای قانون برنامه جهت عملیاتی کردن رویکرد تمرکز زدایی و اثربخشی مدیریت اجرائی در مراکز استانها و جهت زمینه‌سازی، تعادل بخشی، توازن و آمایش سرزمینی توزیع سی درصد (۳۰٪) از اعتبارات تملک دارایی سرمایه‌ای کشور را به شورای برنامه‌ریزی استانها اختصاص دهد توزیع اعتبارات موضوع این ماده علاوه بر سهم استانها از اعتبارات طرحهای ملی و ملی استانی می‌باشد."*

تشکیل شوراهای برنامه‌ریزی و توسعه استان و شهرستان و سایر تاکیدات برنامه‌های قبلی در برنامه‌ی ششم نیز به قوت خود باقی است. همچنین تشکیل شورای معادن در استان، توصیه و تاکید بر استفاده از پیمانکاران بومی واجد شرایط در اجرای طرح‌ها و موارد متهدد دیگر نیز از موارد دیگری هستند که برنامه‌ی ششم برای اولین بار به آنها پرداخته است. تهیه و تدوین سند آمایش نیز از تکالیفی است که از برنامه‌های قبلی به برنامه‌ی ششم به ارث رسیده است.

برای بستر زمانی برنامه‌ی ششم، سندی استانی تحت عنوان " سند توسعه استان در برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان چهارمحال و بختیاری" توسط سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان تهیه شده است. این سند برشی از برنامه‌ی ششم کشور است و در دو قسمت اسناد بخشی و اسناد فرابخشی با مشارکت فرگیر دستگاه‌های اجرایی تهیه شده است.

حوزه‌ی بخشی سند مشتمل بر امور تولیدی، امور زیربنایی، امور اجتماعی و امور فرهنگی، علمی و فناوری است.

حوزه‌ی فرابخشی در دوازده زیر بخش تحت عناوین

- رشد سرمایه‌گذاری و اشتغال
- بودجه و مالیه‌ی عمومی
- بازار پول و سطح عمومی قیمت‌ها
- تجارت خارجی
- نظام تامین منابع مالی
- بهره‌وری
- بهبود محیط کسب و کار و توسعه مشارکت بخش خصوصی و تعاونی
- جمعیت
- آمایش، توسعه و توازن منطقه‌ای

- توسعه روستایی، عشایری و توانمندسازی گروه‌های کم درآمد
  - محیط زیست
  - نظام اداری
- تدوین شده است.

محتوای سند مذکور در هر بخش مشتمل بر گزارش عملکرد گذشته، تبیین وضع موجود استان، تدوین سیاست‌ها و راهبردها، برآورد کلی تامین منابع و اقدامات و الزامات می‌باشد.

۲-۷- کمبودهای آماری به منظور بررسی وضعیت استان

مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای جمله‌ی معروف " آمار را پایه و اساس برنامه‌ریزی است " را در یکی از دیدارهای خود با مسئولین مرکز آمار ایران بیان فرمودند. در همین راستا در خصوص لزوم استفاده از آمار و اطلاعات صحیح و بهنگام در تهیه‌ی برنامه‌ی مطلوب و دارای قابلیت اجرا، در فصل گذشته توضیحات لازم داده شد.

شاخص‌ها و ارقام آماری از جنبه‌ها و مناظر مختلف تقسیم بندی می‌شوند. از یک منظر شاخص‌ها و ارقام آماری به دو گروه عمده قابل تفکیک می‌باشند.

۱. شاخص‌های واسط

۲. شاخص‌های ارزیابی

شاخص‌های واسط شاخص‌هایی هستند که ورودی و فرآیندها را در یک پروژه بررسی می‌کنند.

شاخص‌های واسط خود به دو زیر گروه قابل تقسیم می‌باشند:

۱-۱. شاخص‌های ورودی (*Input index*): این شاخص‌ها منعکس کننده‌ی اطلاعات مورد نیاز برای

انجام فعالیت‌ها می‌باشند. "تعداد کودکان واجد شرایط واکسیناسیون" مثالی از شاخص‌های ورودی

محسوب می‌گردد.

۱-۲. شاخص‌های فرآیندی (*Process Index*): این شاخص‌ها فرآیندهای در حال اجرا را اندازه‌گیری می‌کنند. "میزان پیشرفت برنامه‌ی واکسناسیون" مثالی از شاخص‌های فرآیندی می‌باشد.

شاخص‌های ارزیابی: شاخص‌هایی که خروجی‌ها و هدف‌های نهایی را می‌سنجند در زمره‌ی شاخص‌های ارزیابی قرار دارند. به عبارت دیگر شاخص‌های ارزیابی به نتایج حاصل در پایان یک برنامه می‌پردازند.

شاخص‌های ارزیابی، نیز به سه دسته زیر تقسیم می‌شوند:

شاخص‌های خروجی (*Output Index*): شاخص‌هایی که خروجی فعالیت‌ها را اندازه‌گیری می‌کنند به شاخص‌های خروجی شهرت دارند. میزان پوشش واکسناسیون، مثالی از شاخص خروجی است.

شاخص‌های پیامدی (*Outcome Index*): شاخص‌های پیامدی شاخص‌هایی هستند که پیامد فعالیت‌ها را اندازه‌گیری می‌کنند. میزان ایمنی ناشی از واکسناسیون را می‌توان به عنوان مثالی از شاخص‌های پیامدی معرفی نمود.

شاخص‌های تأثیری (*Impact Index*): شاخص‌هایی که اثرات بلند مدت یک برنامه را اندازه‌گیری می‌کنند شاخص‌های تأثیری می‌نامیم. میزان کاهش مرگ و میر ناشی از بیماری قابل پیشگیری با واکسن مثالی از شاخص تأثیری است.

برای تبیین وضعیت موجود، تقریباً به تمامی انواع شاخص‌های آماری پیش‌گفته، نیاز خواهد بود

ولی شاخص‌های ارزیابی در بیان وضع موجود از اهمیت بیشتری برخوردار می‌باشند.

همان‌طوری که قبلاً تأکید گردید، آمار بیانگر واقعیت‌ها به زبان عدد و رقم است و مجموعه‌ی آمار

در اختیار در صورتی کامل است که کلیه‌ی واقعیت‌های جامعه را به زبان عدد و رقم بیان نموده باشد.

واقعیت‌های زندگی پیرامون انسان در ذیل سرفصل‌های عمده‌ی اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی، بهداشتی،

کشاورزی، صنعتی و معدنی، محیط زیست قابل پوشش هستند و لذا برای اینکه تصویری واقعی از

وضعیت موجود جامعه در آئینه‌ی آمار قابل مشاهده باشد باید در تمامی سرفصل‌های پیش‌گفته اقلام

آماری مورد نیاز تولید و منتشر گردد ولی متأسفانه در حال حاضر در تمامی زمینه‌ها اقلام آماری به اندازه‌ی لازم و کافی وجود ندارد. ضعف‌های آماری موجود کشور و استان به صورت خلاصه به شرح زیر قابل ارائه می‌باشد:

آمارهای اجتماعی و اقتصادی خانوار:

شاید بتوان گفت که بیشترین اقلام آماری رسمی موجود در کشور آمارهای اجتماعی و اقتصادی خانوار است. به دلیل انجام سرشماری‌های نفوس و مسکن در کشور، آمارهای جمعیتی شامل تعداد خانوار، تعداد کل جمعیت، تعداد جمعیت به تفکیک سن و جنس، جمعیت به تفکیک سن و وضع سواد، و... حداقل برای بازه‌های زمانی ۱۰ ساله (و اخیراً ۵ ساله) همیشه در اختیار برنامه‌ریزان و پژوهشگران بوده است. همچنین اجرای طرح‌های آماری مختلف خانواری مانند طرح هزینه و درآمد خانوار، طرح نیروی کار، طرح کاربران اینترنت و بسیاری از طرح‌های آماری دیگر آمارهای اجتماعی و اقتصادی متنوعی را در اختیار کاربران قرار می‌دهند. لیکن در همین زمینه نیز کاستی‌هایی نیز وجود دارد که در صورت نبود این کاستی‌ها تصویر جامعه در آینه‌ی آمار تصویری واضح‌تر از تصویر کنونی می‌بود.

- اقلام آماری مرتبط با قومیت و ترکیب قومیتی ساکنین هر نقطه‌ی جغرافیایی
- اقلام آماری مرتبط با اقتصاد خانوار (تعداد خانوار به تفکیک سطوح مختلف درآمدی و جمعیت خانوار، تعداد خانوارها به تفکیک تعداد خودروی در اختیار، خط فقر، تعداد خانوار زیر خط فقر، نسبت خانوارهای زیر خط فقر)
- اقلام آماری مرتبط با میزان خرید مایحتاج خانوار (به صورت خرده) از سایر استان‌ها به تفکیک نوع جنس و دلیل خرید
- اقلام آماری توزیع شاغلان در خانوارها (تعداد خانواری که هیچ یک از اعضای آن شاغل نمی‌باشند، تعداد خانوار با حداقل یک نفر شاغل و...)

- آمار شهروندان استانی شاغل در استان‌های دیگر، شهروندان سایر استان‌ها که در استان شاغل می‌باشند به تفکیک جنس، سن و شغل
- اقلام آماری مرتبط با گذران وقت افراد (توزیع گذران وقت به تفکیک سن، جنس، نحوه‌ی استفاده از وقت)
- اقلام آماری مرتبط با سلامت جسمی آحاد جامعه
- اقلام آماری مرتبط با سلامت روانی آحاد جامعه
- اقلام آماری مرتبط با بیماری‌های خاص (تعداد افراد مبتلا به بیماری‌های خاص، و تعداد خانوارهای درگیر با این نوع بیماری‌ها، میزان هزینه‌های درمانی خانوار برای و وضعیت پوشش بیمه‌ای بیماران به تفکیک نوع بیماری)
- اقلام آماری مرتبط با اعتیاد (تعداد افراد معتاد به مواد مخدر به تفکیک جنس، سن، وضعیت تاهل و...)
- اقلام آماری مرتبط با متلاشی شدن خانوارها (تعداد طلاق‌های رسمی به تفکیک علت جدایی، جدایی زوجین بدون ثبت طلاق، تعداد طلاق‌های عاطفی، تعداد خانوارهای تک‌والدی به تفکیک جنس والد، تعداد خانوارهای بدسرپرست)
- تعداد فوت‌های ثبتی به تفکیک سن، جنس، علت فوت، مکان فوت و محل سکونت

آمارهای کلان اقتصادی:

- اقلام آماری مرتبط با حساب‌های اقتصادی ملی، استانی و شهرستانی به قیمت‌های جاری و ثابت
- اقلام آماری مرتبط با حجم سرمایه‌گذاری‌های انجام شده به قیمت‌های ثابت و جاری به تفکیک بخش‌های مختلف اقتصادی، شهرستان و...

- اقلام آماری مرتبط با بنگاه‌های اقتصادی موجود (تعداد بنگاه‌های اقتصادی به تفکیک نوع فعالیت، تعداد شاغلین به تفکیک جنس، سن و نوع استخدام و...)
- اقلام آماری مرتبط با کارگاه‌های تولیدی (تعداد کارگاه‌های به تفکیک وضع فعالیت - فعال با ظرفیت کامل، فعال با ظرفیت ناقص، تعطیل موقت و تعطیل دائم - میزان سرمایه‌گذاری و...)
- اقلام آماری مرتبط با معادن (تعداد معادن مکشوفه به تفکیک نوع ماده معدنی، درصد خلوص و حجم ذخیره، تعداد معادن مورد بهره‌برداری به تفکیک نوع بهره‌برداری، میزان برداشت سالیانه، میزان برداشت تجمعی، میزان ذخیره‌ی باقیمانده و...)
- اقلام آماری مرتبط با سهولت کسب و کار
- اقلام آماری مرتبط با کشاورزی (میزان زمین قابل کشت به تفکیک دیم و آبی، سطح زیر کشت به تفکیک محصول، میزان تولید محصولات کشاورزی به تفکیک نوع محصول)
- اقلام آماری مرتبط با صادرات و واردات
- اقلام آماری مرتبط با میزان کل مصرف استان به تفکیک نوع کالا
- اقلام آماری مرتبط با گردشگری
- میزان سپرده‌های بانکی شهروندان استانی در بانک‌های بیرون از استان

شاخص‌ها و اقلام آماری محیط زیستی:

قبلاً گفته شد مهمترین رکن در توسعه‌ی پایدار که وجه تمایز توسعه‌ی پایدار و توسعه محسوب می‌شود، لزوم توجه به محیط زیست و منابع طبیعی به عنوان سرمایه‌ی مشترک نسل حاضر و نسل‌های آتی است. در توسعه‌ی پایدار مردم باید زندگی سطح زندگی و رفاه خود را ارتقاء دهند بی آنکه از منابعی که به نسل‌های آینده تعلق دارند مصرف کرده و سرمایه‌های آتی را برای خواست‌های آنی به هدر دهند. برای نیل به این هدف بسیار مهم، حسابداری زیست محیطی در سطوح کلان و خرد و تهیه و تولید اقلام

آماري مرتبط با محیط زیست و منابع طبیعی ضروری‌ترین پیش‌نیاز است. اما متأسفانه در حال حاضر در این زمینه حتی حداقل‌های آماری نیز وجود ندارد.

جریان‌هایی که امروزه در سراسر جهان و کشور وجود دارند خطرهای خیلی جدی برای محیط زیست و منابع طبیعی محسوب می‌شوند.

- همه ساله حدود ۸۰ میلیون نفر به جمعیت جهان افزوده می‌شود و این افزایش روز افزون جمعیت موجب به هم ریختگی تناسب جمعیت و استعدادهای طبیعت بوده و کلیدی‌ترین عامل تهدید توسعه‌ی پایدار می‌باشد.

- خطرهای ناشی از تأثیرات گلخانه‌ای، از دست دادن لایه‌ی ازن، باران‌های اسیدی و آلودگی‌های شیمیایی و تولید و دفع نامناسب حجم عظیم زباله‌های خانگی، بیمارستانی و صنعتی موجب بی‌ثباتی و آلودگی شدید کره‌ی خاکی شده است.

- استفاده از کودها و سموم مختلف در کشاورزی، استفاده از برخی مواد و عناصر بسیار مضر در برخی تولیدات صنعتی، استفاده از پلیمر و مواد تجزیه ناپذیر وجهی دیگر از وجوه آسیب‌های جبران ناپذیر بر طبیعت محسوب می‌گردد.

- از بین رفتن تالاب‌ها، دریاچه‌ها، روان‌آبها و کاهش جدی و قابل تامل ذخیره‌ی آبهای زیر زمینی تبدیل به مشکل جهانی شده و متأسفانه این مشکل در کشورهای خاور میانه و به ویژه ایران بسیار حاد می‌باشد.

- آسیب‌ها و زیان‌های وارده بر جنگل‌ها، مراتع و پوشش گیاهی زمین یکی دیگر از مشکلات جدی محیط زیست می‌باشد.

- کوچک و نا امن شدن محیط زندگی وحوش باعث کاهش جمعیت وحوش و منقرض شدن نسل برخی از گونه‌های گیاهی و جانوری شده است.

اما سوال اینجاست که با وجود اهمیت و ضرورت محیط زیست آیا آمارهای مرتبط با محیط زیست در دسترس می‌باشد؟ متأسفانه پاسخ سوال منفی است. اقلام آماری زیر اقلام آماری مورد نیاز در برنامه‌ریزی برای رسیدن به توسعه پایدار استان می‌باشند که یا به طور کلی وجود ندارند و یا در صورت وجود از کیفیت لازم برخوردار نیستند!

- اقلام آماری مرتبط با جنگل‌های استان (مساحت موجود جنگل‌ها به تفکیک نوع پوشش، میزان جنگل زدایی سالانه به تفکیک نوع و علت از بین رفتن جنگل و...)
- اقلام آماری مرتبط با میزان فرسایش خاک در استان
- اقلام آماری مرتبط با روان آبهای استان
- اقلام آماری مرتبط با ذخایر آب زیر زمینی استان
- اقلام آماری مرتبط با جوامع وحوش استان
- اقلام آماری مرتبط با میزان زباله‌ها و پسماندهای تولیدی استان به تفکیک نوع پسماند، نوع دفع و...
- اقلام آماری مرتبط با میزان دی اکسید کربن و سایر گازهای مضر که به دلیل فعالیتهای انسانی به اتمسفر وارد می‌شود
- اقلام آماری مرتبط با سموم و کودهای شیمیایی مصرفی در استان و میزان تاثیر آنها بر محیط

زیست

۲-۸- متولیان تولید آمارهای جمعیتی

برای تهیه و تدوین یک برنامه که عمده‌ی مراحل آن شامل تبیین وضع موجود، ترسیم وضعیت آرمانی، محاسبه‌ی فاصله‌ی وضع موجود و وضعیت آرمانی و تهیه‌ی سناریو برای کاهش فاصله‌ی وضع موجود و وضعیت آرمانی است تمامی انواع شاخص‌های و اقلام آماری پیش‌گفته نیاز خواهد بود. اما سوال بسیار مهمی که در اینجا مطرح می‌شود این است که:

(۱) آیا در در تهیه‌ی برنامه‌های توسعه‌ای کشور از آمار به اندازه‌ی کافی استفاده شده است؟

(۲) آیا کلیه‌ی اقلام آماری مورد نیاز برنامه‌ریزی، در اختیار تهیه‌کنندگان برنامه‌های توسعه‌ای قرار داشته است؟

در پاسخ به سوال اول می‌توان گفت که وضعیت موجود استان و کشور نتیجه‌ی اجرای برنامه‌های توسعه‌ای تهیه و اجرا شده در سنوات قبل است و چون وضع موجود توسعه‌ای چندان رضایت بخش نیست می‌توان نتیجه گرفت که در برنامه‌ریزی‌ها از آمار و اطلاعات که از مهمترین ورودی‌های برنامه‌ریزی است به نحو مطلوبی استفاده نشده است.

پاسخ به سوال دوم نیز به طور قطع و یقین منفی است. در فصل قبل گفته شد که دو برنامه‌ی اول عمرانی کشور (دو برنامه‌ی اول قبل از انقلاب) به دلیل عدم وجود نظام آماری در کشور و خلاء آماری بدون اتکاء به آمار تهیه و تدوین شده بود. اما پس از تهیه‌ی این دو برنامه بدون استناد به آمار و اطلاعات، متولیان تهیه‌ی برنامه به ضرورت وجود آمار و اطلاعات در تدوین برنامه پی برده و کم کم فکر استقرار یک نظام آماری در کشور بوجود آمد. متولیان تهیه‌ی برنامه اصلی ترین و مهم‌ترین آمار مورد نیاز در برنامه‌ریزی‌ها را آمار و اطلاعات جمعیت و تحولات جمعیتی ارزیابی کرده و بر همین اساس شالوده نظام آماری کشور شکل گرفت. برای استحضار بیشتر خوانندگان این گزارش ذیلا به مسیر استقرار نظام آماری کشور اشاره‌ای شده است.

براساس کتیبه ها و سنگ نوشته های به جا مانده از دوران هخامنشی (۵۵۰ تا ۳۳۰ قبل از میلاد) ایرانیان از دیر هنگام به اهمیت آمار و کاربرد آن در امور لشگری و کشوری واقف بوده اند. همچنین آثار به جامانده از زمان داریوش نیز نشان می دهد که در آن زمان تشکیلات منظمی به منظور جمع آوری آمار وجود داشته است. علاوه برآن، الواح کشف شده در بنای تخت جمشید نیز وجود اطلاعات اداری در دفاتر ثبت مالیات، ثبت امور نظامی، جداول حقوق و دستمزد کارکنان و تنظیم بودجه مملکتی را تأیید کرده اند. واژه های همار و شاهامار از جمله واژه های مورد استفاده در آن دوران هستند که به معنای شمارش و سرشماری به کار می رفته اند.

علیرغم وجود این سابقه کهن، اولین تلاش ها برای جمع آوری آمار به روش نوین در کشور در زمان ناصرالدین شاه قاجار (۱۲۲۷-۱۲۲۷ هجری شمسی) و مهم ترین آنها توسط عبدالغفارخان نجم الدوله، معلم ریاضی مدرسه دارالفنون، و برای اندازه گیری نفوس دارالخلافه (تهران) در سال ۱۲۴۶ هجری شمسی انجام شد. در این سرشماری با استفاده از نقشه های آماری، تهران به پنج منطقه تقسیم و جمعیتی بالغ بر ۱۵۵۷۳۶ نفر شمارش شد. پس از آن و در سال ۱۲۷۷ هجری شمسی نیز آماری از ابنیه و ساختمان های شهر تهران جمع آوری گردید.

اداره اداره سجل احوال (ثبت احوال کنونی) از اولین ارکان نظام آماری کشور به سبک جدید بود که در کابینه دوم وثوق الدوله و در سال ۱۲۹۷ هجری شمسی برای ثبت وقایع چهارگانه ولادت، فوت، ازدواج و طلاق به طور رسمی زیر نظارت وزارت داخله (وزارت کشور فعلی) تأسیس شد. در سال ۱۳۰۳ و با تصویب هیأت وزیران، مسئولیت جمع آوری و مرکزیت بخشیدن به آمارهای مورد نیاز کشور بر عهده اداره کل احصائیه و سجل احوال ممکتی زیر نظر وزارت کشور گذاشته شد و برای اولین بار اجرای سرشماری به عنوان یک تکلیف قانونی به شمار آمد. پس از آن در سال ۱۳۰۷ هجری شمسی شورای رسمی و دایمی احصائیه، مرکب از نمایندگان تمامی وزارتخانه ها و به مرکزیت وزارت کشور تشکیل شد ولی تا چند سال اقدام خاصی توسط این شورا صورت نپذیرفت. در سال ۱۳۱۲ و به منظور ایجاد

هماهنگی در تولید آمار و اطلاعات در کشور، نظام‌نامه شورای عالی احصائیه تنظیم و براساس ماده اول آن نظام نامه، نمایندگان همه وزارتخانه‌ها که در شورای مزبور عضویت داشتند موظف به جمع‌آوری و تحصیل آمار و اطلاعات لازم از تمام مبادی و منابع کشور شدند. شورای عالی احصائیه در سال ۱۳۱۴ به شورای عالی آمار تغییر نام داد. طی آن سالها، اداره کل آمار و ثبت احوال تنها به ثبت وقایع چهار گانه (تولد، فوت، ازدواج و طلاق) می‌پرداخت تا آن که در سال ۱۳۱۸ قانون سرشماری از تصویب مجلس شورای ملی گذشت.

اجرای اولین سرشماری سراسری نفوس در ایران در سال ۱۳۱۸ در شهر کاشان آغاز شد و تا شهریورماه سال ۱۳۲۰ ۳۵ شهر ایران سرشماری شدند اما متأسفانه با گسترش دامنه‌ی جنگ جهانی دوم و ورود متفقین به کشور در همان سال، انجام این سرشماری ناتمام ماند. با ورود رئیس اداره آمار و سرشماری سازمان ملل متحد به ایران در سال ۱۳۲۸ باب مراودات و همکاری اداره کل آمار و ثبت احوال با سازمان ملل متحد گشوده شد. در سال ۱۳۳۱ موافقتنامه‌ای بین سازمان برنامه و بودجه، وزارت کشور و «اصل چهارترومن» به امضا رسید که به موجب آن صندوق مشترک سازمان همکاری آمار تشکیل شد و «اداره آمار و سرشماری» به عنوان واحدی در زیرمجموعه اداره کل آمار و ثبت احوال آغاز به کار نمود. به دلیل کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و وقایع سیاسی پس از آن، تحرک و تفکر عمیقی که در ارتباط با آموزش و تولید آمار صحیح در کشور به وجود آمده بود تا اوایل سال ۱۳۳۴ رو به افول گذاشته و در نهایت متوقف شد.

در تیرماه ۱۳۳۴، اداره‌ی آمار و سرشماری از اداره کل آمار و ثبت احوال منتزع و به «اداره آمار عمومی» تغییر نام یافت. به دنبال این تحول، قانون آمار و سرشماری با سازمانی جدید در ۱۳۳۴ از تصویب مجلس گذشت و در ماده یک این قانون، به صراحت هدف از تأسیس اداره آمار عمومی (وابسته به وزارت کشور)، جمع‌آوری و تمرکز آمارهای متنوع اجتماعی، اقتصادی، کشاورزی، فرهنگی، بهداشتی و اجرای آمارگیری‌های نفوس و کشاورزی عنوان گردید.

براساس این قانون وظیفه تدوین استانداردها و اصول علمی اجرای فعالیت های آماری و همچنین تعیین و انتصاب رؤسای آمار مؤسسات و ادارات دولتی و بانک ها به عهده اداره آمار عمومی گذاشته شد. مدت زمان تصدی مدیر مسئول اداره آمار عمومی حداقل پنج سال تعیین شد و برای متخلفین از قانون آمار و سرشماری نیز جریمه های نقدی پیش بینی شد. یکی از وظایف فوری اداره آمار عمومی پس از تشکیل، اجرای سرشماری نفوس در سال ۱۳۳۵ در سراسر کشور بود. با اجرای این سرشماری توسط اداره آمار عمومی در سال ۱۳۳۵ جمعیتی بالغ بر ۱۸۹۵۴۷۰۴ نفر در کشور شمارش شد. طی سال های ۱۳۳۹ تا ۱۳۴۳ آمارگیری های دیگری نیز توسط این اداره انجام شد که مهمترین آن ها آمارگیری کشاورزی در سال ۱۳۳۹ و آمارگیری نمونه ای نفوس، سرشماری صنعتی و آمارگیری بودجه خانوار در سال ۱۳۴۲ بودند.

از سال ۱۳۲۵ که تهیه و تدوین برنامه های عمرانی در کشور آغاز شد نیاز روز افزون به برنامه ریزی در کشور منجر به تأسیس سازمان برنامه در سال ۱۳۲۷ شد. در تدوین برنامه سوم عمرانی کشور (۱۳۴۶-۱۳۴۱) برای اولین بار از روش برنامه ریزی جامع استفاده شد. به دنبال تکامل این روش برنامه ریزی در ایران، ۱۰ فصل هزینه ای برای اهداف برنامه عمرانی سوم کشور تعیین شد که یکی از آن اهداف موضوع آمار و برنامه ریزی بود. بدین ترتیب و برای اولین بار تقارن موضوع برنامه ریزی با آمار در متون قانونی و رسمی کشور شکل گرفت و نقش آمار در تهیه، کنترل و نظارت بر اجرای برنامه های عمرانی در کشور آشکارتر شد. در تیرماه ۱۳۴۴ قانونی در مجلس شورای ملی به تصویب رسید که بر اساس آن **مرکز آمار ایران** پایه گذاری و این مرکز از وزارت کشور منتزع و به عنوان زیرمجموعه سازمان برنامه به رسمیت شناخته شد. در این قانون بر تمرکز بیشتر در جمع آوری اطلاعات از طریق طرح های آمارگیری نمونه ای و سرشماری مرکز آمار ایران تأکید شد و همه دستگاه ها را موظف نمود تا آمار و اطلاعات مورد نیاز مرکز آمار ایران را در اختیار این مرکز قرار دهند. انتشار سالنامه آماری کشور نیز به عنوان یکی از وظایف مرکز تعیین شد و اجرای اولین سرشماری عمومی نفوس و مسکن کشور پس از

تصویب این قانون نیز برای سال ۱۳۴۵ ه.ش. در نظر گرفته شد که با اجرای آن، جمعیت ایران ۲۵۷۸۸۷۲۲ نفر شمارش شد. اولین سالنامه آماری کشور نیز در سال ۱۳۴۵ ه.ش. منتشر شد.

در حال حاضر نیز سازمان ثبت احوال کشور و مرکز آمار ایران به موازات یکدیگر در خصوص اطلاعات جمعیتی کشور فعالیت‌هایی را انجام می‌دهند. سازمان ثبت احوال کشور دفتری به نام "دفتر آمار و اطلاعات جمعیتی و مهاجرت" و مرکز آمار ایران دفتری به نام "دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری" را در زیر مجموعه خود دارد و هر یک از این دفاتر بر حسب وظیفه فعالیت‌هایی را انجام می‌دهند. اما سوال این است که این دو مجموعه در تهیه آمار رقیب یکدیگرند؟ مکمل یکدیگرند؟ و یا به موازات یکدیگر فعالیت می‌نمایند؟

برای پاسخ به این سوال نگاهی گذرا به شرح وظایف این دو نهاد در قانون می‌تواند راهگشا باشد. بر اساس مواد ۳ و ۴ قانون مرکز آمار ایران وظایف عمده مرکز آمار ایران به شرح زیر می‌باشد:

ماده ۳ - وظایف و اختیارات مرکز آمار ایران بشرح زیر است:

- ❖ انجام سرشماری های عمومی و آمارگیری های نمونه ای در زمینه های اجتماعی و اقتصادی.
- ❖ تهیه آمارهای لازم بمنظور تامین نیازمندی های برنامه ریزی و هدف های برنامه های عمرانی کشور.
- ❖ تهیه و بهنگام نگاهداشتن (آماده داشتن آخرین آمار) قالب های آماری.
- ❖ استخراج، بررسی، چاپ و انتشار نتایج حاصل از سرشماری ها و آمارگیری ها.
- ❖ تهیه محاسبات ملی و شاخص قیمت ها.
- ❖ تهیه تعاریف و تعیین مفاهیم و معیارها و طبقه بندی های آماری.
- ❖ گردآوری آمارهای مورد نیاز از بخش عمومی و بخش خصوصی.
- ❖ تهیه و انتشار سالنامه آماری کشور.
- ❖ تمرکز اسناد و مدارک و اطلاعات آماری.

❖ راهنمایی های فنی به واحدهای آماری وزارتخانه ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت و

شرکت های دولتی

❖ مؤسسات بخش خصوصی در حد امکان.

❖ انجام خدمات آماری برای بخش عمومی و بخش خصوصی در ازاء دریافت هزینه های مربوط

ماده ۴- سرشماری های عمومی بموجب فرمان انجام خواهد شد و ترتیب اجرای آن با هیئت وزیران است. اجرای سرشماری عمومی نفوس هر ده سال یکبار اجباری است و اولین سرشماری پس از تصویب این قانون در سال ۱۳۵۵ خواهد بود.

همچنین وظایف سازمان ثبت احوال کشور به صورت فهرست وار به صورت زیر می باشد:

الف) ثبت ولادت و صدور شناسنامه

ب) ثبت وفات و صدور گواهی

ج) تعویض شناسنامه های موجود در دست مردم

د) ثبت ازدواج و طلاق و نقل تحولات

ه) صدور گواهی ولادت برای اتباع خارجه و تنظیم دفاتر ثبت کل وقایع و نام خانوادگی

و) ایجاد پایگاه اطلاعات جمعیتی و صدور کارت شناسایی ملی

ز) جمع آوری و تهیه آمار انسانی سراسر کشور و انتشار آن

ی) وظایف مقرر دیگری که طبق قانون به عهده سازمان گذاشته خواهد شد.

همانطوری که می بینیم قانون از یک سو مرکز آمار ایران را ملزم به اجرای سرشماری و تهیه و

انتشار آمارهای مختلف از جمله آمارهای جمعیتی کرده و از سوی دیگر سازمان ثبت احوال کشور را

مکلف به ایجاد پایگاه اطلاعات جمعیتی و جمع آوری و تهیه آمار انسانی سراسر کشور و انتشار آنها

می داند! بنابراین حداقل از بعد شرح وظایف در زمینه ی تهیه و تولید آمارهای جمعیتی، موازی کاری به

چشم می خورد. اما با وجود این دو منبع موازی آمارهای جمعیتی، در حال حاضر اطلاعات جمعیتی رسمی

و قابل اتکاء موجود کشور همان اطلاعات حاصل از سرشماریهای عمومی نفوس و مسکن می‌باشند که تصویری از وضعیت جمعیت کشور را در بازه‌های زمانی ۱۰ ساله (و اخیراً ۵ ساله) را ارائه می‌کنند و در بازه‌ی زمانی بین دو سرشماری عملاً اطلاعی از وضعیت جمعیت کشور در دسترس نمی‌باشد. این در حالی است که با توجه به پتاسیل‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری، امکان ایجاد یک بانک اطلاعاتی جامع جمعیتی به منظور در اختیار داشتن اطلاعات بهنگام جمعیتی در کشور وجود دارد. بدیهی است در صورت تهیه این بانک اطلاعاتی، کشور از اجرای سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن بی‌نیاز خواهد شد. تشکیل بانک اطلاعاتی باعث خواهد شد تا ضمن در اختیار داشتن آمارهای صحیح و بهنگام جمعیتی، از نظر هزینه تولید آمار نیز صرفه‌جویی قابل ملاحظه‌ای نیز انجام پذیرد. اکنون سوال مهم و اساسی این است که چرا علی‌رغم مزایای قابل توجه بانک اطلاعاتی جمعیتی چنین بانکی وجود ندارد و یا در صورت وجود آمارهای جمعیتی مورد نیاز از آن استخراج نمی‌گردد؟

برای بهنگام بودن بانک اطلاعاتی جمعیتی لازم است تدابیری اندیشیده شود تا هر گونه تغییر در وضعیت افراد جامعه در این بانک اطلاعاتی لحاظ گردد. به عنوان مثال پس از هر جابجایی (مهاجرت) رکورد کد پستی محل سکونت تغییر یابد، در صورت تغییر در وضع تحصیل و یا هر تغییر دیگر رکوردهای مربوطه تغییر یافته تا همواره اطلاعات مندرج در بانک اطلاعاتی با واقعیت جامعه منطبق باشند. اما به نظر می‌رسد در صورت عدم وجود قانون الزام‌آور به منظور ارائه اطلاعات مهاجرتی و سایر تغییرات توسط شهروندان دسترسی به بانک اطلاعاتی قابل اتکاء ممکن نخواهد بود و تا دسترسی به چنین شرایط ایده‌آل برای تهیه آمارهای جمعیتی اجرای سرشماری تنها راه عملی باشد.